

ЦИЛЈА:

За Црну Гору на годину 4 круна, на по године 4 круне.
За Аустро-Угарску, Босну и Херцеговину на годину 12 круна по године 6 круна.
За све остале земље годишње 20 франка у злату, на по године 10 франка у злату.

Претплата се прима само у годишњим и полугод. роковима.

Поједини број 20 пара.

ГЛАС ЦРНОГОРЦА

ЛИСТ ЗА ПОЛИТИКУ И КЊИЖЕВНОСТ

Власник: Државна Штампарија

Излази суботом

Одговорни уредник: Филип Јерговић.

Претплата се прима поштом у средно административном „Гласу Црногорца“ на Цетиње, а може је наручити, г. Вељку Рамадановићу, К. Ц. агењу у Нотр.

Допише се наку Уредништву. Укупно се не враћају.

За оглашења плаћа се: за сваку ријеч или за број од пет цифара по 4 пара за први пут, а за сваки даљи пут по 2 пара.

СЛУЖБЕНИ ДИО

РАСПИС

свијема просвјетнијем и црквенијем властима у Књажевину Црној Гори

Мојим рјешењем П. Бр. 1714. од 24. јуна 1908. године, а на основу чл. 1. Закона о устројству Богословско-учитељске школе на Цетињу, одлучио сам да се поново отвори почетком школске 1908.—9. године Богословско-учитељска школа на Цетињу ради стручне, научне и васпитне спреме оних младих, који се желе посветити свештеничком и учитељском звању.

Кад ће се отпочети упис у овој школи и ко у исту може ступити, објавиће у своје вријеме преко званичног листа „Глас Црногорца“ ректор исте школе. Препоручујем свијема просвјетнијем и црквенијем властима, да ово моје рјешење доставе ђачкијем родитељима преко подручних им органа.

П. Бр. 1714.

24. јуна 1908. год.

на Цетињу.

Министар
Просвјете и цркв. послова,
Ј. С. Пламенац, с.р.

НЕСЛУЖБЕНИ ДИО

Дворске и дипломатске вијести

— Њ. В. Књаз Мирко стигао је прејучер са Крушевца на Цетиње.

— Г. барон Сквити де Палермити и Гварна, кр. италијански изванредни посланик и опуномоћени министар, предао је Њ. Кр. В. Господару јучер у свечаној аудијенцији своја акредитивна писма. Г. посланика допратио је у Двор и отпратио у дворским колима ађутант г. Михаил Поповић, а у другим дворским колима био је досадашњи жерент посланства г. проф. Николини са ордонанс-официром г. В. Зимонићем. Пред Двором била је упаражена чета војника са војном музиком, која је при доласку и поласку г. посланика одавала војне почасте, док је војна музика свирала талијанску химну. Измијењени говори били су врло срдачни.

ЈАВНА РАСПРАВА

оо циљу злочина велеиздаје, откријеног 23. окт. 1907. год.

XX. СЈЕДНИЦА. ДРЖАНА 29. МАЈА 1908. ГОД.

Почетак у 8 сати први подне.

(Стенографске биљешке)

Председник: Нека се доведу Аким Даковић и Милосав Раичевић.

(Доведени су).

Г. бранилац Перко Марковић има да даде ријеч у одбрану својих клијената. Бранилац П. Марковић: Господо судије! Моја улога као браниоца у овом врло значајном процесу врло је тешка, а с једне стране и лака.

Тешка је због саме деликатне ствари, а лака је са правничког погледа.

Господо судије, морам одмах напоменути, да је тужба, која оптужује ове људе, тако грозна по свом садржају, да просто онога дана кад сам је чуо, ја сам се Удивљено; удивљено сам се томе, што је она истакла називе, као: издајници, одрди, невјерници и т. д., и то све прије, него што ће се суд увјерити о самој ствари. Ја ћу примјетити државним тужиоцима толико, да ми сви добро знамо, ко је вјеран, а ко је невјеран.

Што се тиче политичких прилика у нашој домовини, које су изазвале оптужене на ове клупе, њих се нећу тицати, јер су то нагласили моји колеге, који су прије мене говорили, а такође нећу се дубоко таћи кривичног права, јер с оним,

што је г. Бакић врло дивно растумачио и изнио своје погледе о кривичном закону, ја се потпуно саглашавам, а мора се сагласити и сваки правник. Морам напоменути то, да је наш Кривични Законик написан по старој теорији, јер је копиран са србијског, србијски са њемачког, а њемачки се држи старе теорије, која је написана по упутству Köstlin-a, чувеног њемачког криминалисте.

Ја ћу говорити у духу нашега закона, који није написан у духу модерне теорије. Кад би наш закон имао тумачење о појединим чланцима, који би били одобрени највишом судском влашћу, тј. нашим сенатом, кад би га имали, или по министру правде, онда бих се морао држати нове теорије. Али, не налазећи тога у нашем закону, ја се морам држати духа нашега закона.

Ово сам казао као предговор своје одбране, а сада ћу пријећи на одбрану својих клијената.

Ја сам их подијелио на двије категорије. У прву спада Милосав Раичевић, Аким Даковић и Лазар Дамјановић, а у другу спада само Радоња Поповић.

Морам у неколико истакнути узроке са којих су моји клијенти оптужени, а специјално због којих је оптужен Раичевић као политичка личност, која је у своје вријеме играла улогу у нашој земљи.

С тога ћу почети са Раичевићем.

По исказу Васа Р. Тулафића, помињао је Петар Новаковић Раичевића као једнога између оне деветорице на Романовој ливади и као саучесника у комплоту, којим се спрема преврат у Црној Гори.

Сада овдје настају два питања: јесу ли постојале политичке конференције у Биограду и овдје на Романовој ливади, јер рјешењем тих питања, око којих се као око стојера окреће цио овај комплот, ријешити се све. Ако су постојале, онда је фактички постојао комплот, мора се признати, ако не, отпадна свака сумња.

Што се тиче комплота у Биограду, нећу се тицати, тјм прије, што није утврђен. Напошљетку није наше што се ради изван државе, али што се унутра ради, о томе треба да водимо рачуна. Ја ћу се бавити специјално нашим унутрашњим стварима и одмах нагласити Романову ливаду.

Ми смо прочитали списе, саслушали оптужене и наводили све могуће доказе, који би фактично утврдили, да је био тај скуп. Но то се није могло. Нијесмо нашли ни правих свједока, јер сви оптужени у овом дјелу налазе се као свједоци. Чак не постоји та ливада, јер на том земљишту постоји парк, на којем није могло бити апсолутно никаквих скупова, јер би се то одмах опазило. Али овдје треба стварних доказа, јер свака кривица мора бити базирана на фактима, јер кривица без факата не може играти улогу. С друге стране, да је и постојао тај скуп, није могао бити Раичевић на њему, јер је био одсутан — налазио се у Бару, откуда је отпутовао на Андријевицу, својој кући. Од прилике се помиње, да је тај скуп био 26. септ., а у то вријеме Раичевић није био на Цетињу, а то значи, да и кад би био тај скуп, није могао Раичевић бити на њему. Да је тако, ја ћу ово рећи. Ми знамо да се Раичевић од 27. маја 1907. год., када је на Грахову ухаћено Божовићево писмо упућено Даковићу по Дамјановићу, налазио под полицијским надзором. Без сумње, свакако његово кретање полиција је строго пазила, а томе је доказ, што је њега као председника суда, у колико је мени познато, једанпут ухапсио шеф барске полиције. Послије свих неприлика и неугодности, које је баш дивно казао у свом записнику, Раичевић је приморан био дати оставку и пошао је својој кући. Да је тако, може нам његов пут свједочити, да је његов живот био у опасности. Ако је икоме био живот у опасности, то је и њему. Послије се вратио својој кући, гдје је мирно живио од прилике до 26. окт. Али није мирно живио, јер је био под полицијским надзором, и он је осјетио, да се над њим води надзор, да не ужива слободу, али је ипак био миран. Ја нећу да нагласим овдје као олакшавну околност, што је био ухапшен на Андријевици и Бару, јер то ја не знам, него хоћу утврдити, да је био лишен оне праве грађанске слободе, и да се

није могао кретати по својој вољи. Кад је Раичевић био код своје куће, случај донесе Васа Тулафића, који је носио бомбе преко Турске, и он пише писмо, које је врло сумњиве садржине, а одговорио је Раичевић баш коректно — сваки би човек онако одговорио.

Као што сам предходно казао, нећу се тицати Србије, него моја одбрана односи се на догађаје у нашој земљи. Из писма, које Васо пише Раичевићу, те каже: „јеси ли поручивао ствари“, види се, да сам Васо није био увјерен, је ли Раичевић поручивао за ствари или није. Да је он био увјерен и да је предходно договор, он би послао бомбе по Љубици, као што је послао писмо. У овом ја налазим једну варку, коју морам признати, не, разумије се, да ја овдје правдам некога, који је, рецимо крив, а ствар сматрам по свом убјеђењу, да је Васо Тулафић сумњао у Раичевића, би ли он учинио такве ствари или не? Онда кад би се увјерно, да би он примио учешће, он би онда њега посјетио. Да је тако види се из исказа Љубице, јер њен исказ стоји у великој контрадикцији са Васовим. Љубица прича Васу, да се сада не може састати, нити му може одговорити, јер је под стражом, него за неколико дана нек се притаји. Под ријечи „притаји“, кад би се доказало да је постојала, могло би се разумјети неко знање или саучешће у ствари, али то паралише Љубица, која не говори као први извор разговора Раичевићева с њоме, него каже други. — „Ја сам човек под стражом, не могу се састати и не знам што ћу одговорити“. То је одговор, који каже Љубица, у коме нема контрадикције између одговора Љубичина, који је казала Васу, и који је Раичевић дао овдје на јавној расправи. Ја и ви, и сваки правник и судија, мора прије признати важност свједочења онога лица, које није заинтересовано, него ли онога, које је заинтересовано. Љубица би свакако прије ишла у олакшицу своме брату, него ли Раичевићу, а осим тога Тулафић је и велики непријатељ Раичевићев, што сам видео из истражних списа.

Ја на основу тога могу констатовати својим убјеђењем и савјешћу, да је Раичевић потпуно невин, и по мом убјеђењу, ни један суд не би га могао довести до оваквог жалосног стања. Даље, наводи г. државни тужилац један став односно Божовићево писмо, које је 27-ог маја 1907. г. по Дамјановићу упућено Даковићу, а за које каже државни тужилац, да има некакав револуциони карактер. Ја сам то писмо проштудирао добро, а и знајући што је револуција из мога ђачког живота у Русији, ја нијесам могао видјети у њему ништа, што би ономињало на револуцију, него сам видео, гдје се Божовић жали на своје прилике, на његово друштво, што не хоће да ради како би он хтио, што једно данас ријеше а сјутра друкчије, тако, да напошљетку не може доћи ни до каквог резултата. У томе писму пише Божовић Даковићу односно свога доласка и каже, да извјести војводу Лазара Социну с једне стране, а с друге Раичевића, др. Марушића и све оне, који треба да знају.

Што се овдје може констатовати? — Ништа, јер човек одговара за оно што зна и чује, а за оно што не зна и не чује, а говори се за њим Бог зна гдје, није одговоран. Кад би била друкчија садржина писма, па кад би он знао за ствари, онда бих и ја друкче говорио. Сам закон говори о незнању, али незнање закона никога не оправдава. Али код дјела, које човек учини, а послјије каже, да не зна закон, налази се већ стварна кривица. а овдје стварне кривице не може бити. Оп је хтио, да створи некакав може бити уговор са својим једномисљеницима код војводе Сочине, али то се није догодило, не може се ни обазирати. Ја могу много мислити, али моје мисли нијесу кажљиве док их дадем на јавно.

Сматрајући такође ову тачку оптужбе као потпуно недоказану, ја молим суд, да је поништи, јер она нема апсолутно никаквог основа. Да је имала каквих основа, ја мислим, да би одмах, чим је ухаћено писмо на Грахову, Раичевић био оптужен, а то њему иде у прилог, јер се види, да то нема никаквог знача-

ја, и ако се сама ствар сматра као припрема за револуцију. Али ово нема никаквог значаја, никаквих прилика, по којима би човек могао закључити на револуцију. С друге стране, није ни чудо, јер се револуција развија у правцу преваре. Револуционар неће истаћи мале људе, него највише људе, који могу највише на народ упливсати, како би тим начином што више народа задобио у своју корист, јер кад би казао некоме простом сељаку, да је у револуцији, не би вјеровао, али кад би казао и. пр. за Раичевића, разумије се, да ће задобити оне, који га окружују, а у ствари је Раичевић може бити са свим противне мисли. Револуционари се користе преваром, а не траже начела истине, поштења.

На основу ових мојих исказа, ја бих молио суд, да Раичевића ослободи као невин, а тврдо сам увјерен у његову невиност, а моја дужност није, из крива човека правити права или обратно.

Сада прелазим на одбрану Акима Даковића.

И ако није овдје ред, ипак ћу поменути, да је Аким Даковић од оне заслужне куће Даковића, која је у своје вријеме држала тако рећи кључ Црне Горе на оних крајевима. Она је бранила и чувала стојер наше слободе, особито што се тиче западне наше крајине.

Ја ово наглашавам због тога, што је ово стар човек; да је млад не бих ништа казао, али овако, човек од 70 година, ратоборан Црногорац, лични јунак, који је учествовао у свим биткама, а поштење је уживао и углед као најбољи главвар свога племена, а на један пут гавидимо на онтуженичкој клупи!

Жалосно је то виђети, јер ја мислим, кад би овакви људи невјерни били, могли су и прије невјерни бити. Несрећне прилике, у којима је живио у посљедње вријеме довеле су га до овога. Није ни чудо! Ја, судећи по себи и браћи, долазио сам код свога оца, он нас је примио и нама се покоравао, и да смо били покварени, могли смо га окренути како би хтјели. Ми смо се васпитавали у другом правцу, други су наши погледи били. Тако и он. Имао сина у Србији, који је дошао к њему. Он му је причао чуда о Србији и излагао како је овдје све добро и стварао неприлике, што мора свако признати. Он није одобравао поступак свога сина, како ћете послјије виђети. У земљи су се стварале све веће неприлике, а користили су се људи, који су га окружавали, а к томе долази подметање, јер ја знам да у Црној Гори има подметања доста.

И на једанпут с тијема подметањима и неприликама дошао је човек до оваквога стања.

Знам да би радије умро назад 10—15 година него дошао до тога, као што сам већ рекао да је његов син Марко, а у неколико налазио се под утицајем Марковим и Никола, стварали су му и један и други неприлике. То се види из тога, што су у неколико према њему преварљиво с њиме поступали, као што се види из списа, да је исти Никола ишао код Вујадине, ходио Симо амо тамо с њиме и на пошљетку изложио га великој одговорности. Страшно је то по самом називу бити издајник, а камо ли бити оптужен овђе на клупи. Створили су му неприлике и на пошљетку каквим начином? Као што знамо они дотичу овдје Блажу Тодорову Даковића, да је доносио писмо од Марка Даковића, доносио га на Грахово Никола, предао га истом Николи, Никола, разумије се, то исто писмо предао је Акиму запечаћено, како веле свједоци, да преда то писмо од Марка Блажу Ђукановићу. Аким га предаје Суботићу, да га однесе. Је ли га он однио или не, ми не знамо, јер је он умро. Друга је ствар, господо судије, кад би то писмо било распечаћено, и то би се тачно констатовало, да је знао што је у том писму било. То је ствар друге природе, јер ту у неколико би био посвећен у тајност тога писма. Али чим се констатовало, као што тврде свједоци, да је било писмо запечаћено, ту он не може имати одговорности. Друга околност, која терети Акима Даковића, јест онај завежљај, који је донио Вујадин Окичн Вујаичић из Рисна. Колико се види из самог списа, које је донио Вујадин тај завежљај на Грахо-

во. Аким о томе није знао и он је тај за-
везљај предао Николи сину Акимову, а
Никола га предао Крсту Миловићу, да га
преда Блажу Ђукановићу. Послије, разу-
мије се, тај завежљај, у коме су биле бом-
бе, није хтио примити Ђукановић. Он га
враћа назад и Крсто Миловић га доноси
на Грахово. На Грахову не налази он Ни-
колу, а налази ту његова оца Акима и
он предаје завежљај Акимову. У то исто
вријеме, кад је предавао тај завежљај,
што ви знате, био је тамо скуп од 3—4
човјека, дакле мјесто, гдје су били људи,
предаје тај завежљај Акимову и у исто
вријеме долази Вујадин О. Вујаичић и каже:
„Дај ми то, јер је моје и ја сам га доносио
из Риска, хоћу да га и понесем. Он, разу-
мије се, човјек, и мој отац би то учинио,
кад бих ја послао и мој отац би при-
мио, кад би му ко казао: „Ваш син је
то послао.“ Он даје и то овај носи.
Пита се, каква може бити ту његова
кривица? Да се је констатовало, да је
он фактички знао, да су ту бомбе, то
би била ствар друге природе, него
кад ови његови, Крсто Миловић и
други, разумије се, који су ту били, кажу,
да је Аким одмах то предао њему и овај
с тим пошао. То је друга ствар. Такође
из свих околности ја бих молио славни
суд убјеђенем својим чистим, да га суд
оправда као невини, јер видите, господо
судије, овдје не може бити претполагања
у кривичном дјелу и ако се појавила нова
теорија, али се законодавство држи мало
теорија и најмодернији се закони те
теорије не држе. Ове се теорије могу
држати у оним приликама, гдје још ма-
теријална истина није била доказана. У
тим случајевима могу користити претпо-
ставке, а другаче не. На основу претпо-
ставка суд не може судити. Може се на
основу претпоставки доказивати са недо-
статка доказа, али претпоставка нема у
праву, особито кривичном; у грађанском
праву морају бити факта и ту не могу
играти улогу претпоставке. Само матери-
јална истина, гдје још није основана, ту
могу претпоставке потпомоћи материјалну
истину, али ми овдје не видимо никакве ма-
теријалне истине, односно ја, те стога, што
се тиче мојих клијената молио бих, да се
као невини ослободе.

Сад ћу прећи на мога трећег клијента
Лазара Дамјановића.

Ја, право рећи, о Лазару Дамјано-
вићу не могу ништа казати због тога,
што ја апсолутно на њему не нала-
зим ништа, не налазим на основу чега
су га оптужили. До душе, има једно
писмо, које је упутио Тодор Божовић
Марку Даковићу и међу осталим, у са-
држају тога се писма каже, да зна за
то Лазар Сочина с једне стране, а са
друге Михаило Ивановић, Д-р Марушић,
Лазар и сви остали. Ко је тај Лазар? Је
ли суд констатовано да је то баш Лазар
Дамјановић? Ја мислим, да има доста Ла-
зара, а чак Лазара Јевреја, Хришћана и
још каквих Лазара. Друга би ствар била
да је казао Лазара Дамјановића. Ја не
могу односно њега ништа казати, прем-
да држ. тужилац каже, да је то тај Лазар,
који је побјегао и на том га основу оп-
тужују. Али знајте, господо, није чудо
што је побјегао са више страна. Кад се
ухватило ово писмо од Тодора на Гра-
хову, овај исти Лазар је одмах стављен
под полицијски надзор и тако је живио.
На једанпут чује Лазар да су дошле бом-
бе у Црну Гору, и он каже: због тога
што се зовем Лазар, ставили су ме под
полицијски надзор, а ако дођу још и
бомбе онда сам пронао — и он је по-
бјегао. Ја мислим, да би то сваки учинио,
па и ја, а мислим и тај исти, који га те-
рети. И ја на основу тога што апсолут-
но нема никаквих доказа против њега,
осим што је побјегао, никаквих доказа,
који би га теретили, молио бих славни
суд, да га оправда, а зато што је побје-
гао без пасоша, ако се у нашем закону
налази зато какве казне, можете га за
исто казнити.

Што се тиче мога четвртога кли-
јента, ја морам са сажаљењем моје по-
гледе сврнути на њега. Ево како је.
Радоња Радоновић родом из Куча, а
школовао се у Призрену. Он је дошао
код своје куће на ферије, а последије је с
њим била афера због његова писанја у
„Народној Мисли“ и ставља му полиција
гвожђа на ноге у Подгорици и последије
неколико дана отпуштени је.

Он, како изгледа, доцније се хтио вра-
тити у Призрен. Намислио је на име,
своје школовање продужити у Србији
или чак у Русији, и с том је намјером
пошао да тражи да ступи гдје год у
школу. Случајно је он дошао у Котор и
налазио се са Марком Даковићем. Мар-
ко Даковић, као и Новаковић и други,
који су изван границе и посвећени тим
тајнама, окупили су га и дали му назив
студента петроградског универзитета, да
имаде већу важност. Он је био сиромаш,
није имао новаца за пут и придружио се
њима, — последије постаје њихово оруђе.
Хтјели су га експлоатисати.

Како тврде Рајковић и Војводић, они
пу га први пут виђели у Гружу, а
послије је с њима носио бомбе, ишао

по Котору, био на зборовима и
на један пут га фактично ухватили
у коштак и он се њима придружио. Ја
га морам сматрати као, тако рећи, по-
магача, премда наш закон нема тачне
квалификације односно злочина или по-
ступка и т. д. То се јавља као нека вр-
ста саучесника, ту могу ући помагачи,
потстрекачи и т. д. Сматрам га нагово-
рена са стране других; он је у то ушао,
предао се, постао кривац томе, а осо-
бито, да је он оруђе, види се из тога,
што 22. окт. кад је Марко Даковић пошао у
Рисан, поручио је Рајковићу, Радоњи По-
повићу, Лазаревићу и другима, да доне-
су бомбе у Рисан, а то значи, да су ова
тројица били њихови помагачи и друго
ништа. Разумије се, Рајковић је понио
бомбе и знао како их је донио, али то
нећу описивати. И ја, разумије се, немогу
његу оправдати, а бих молио сл. суд, да
неколико оптужбу државних тужилаца,
који подводе њега под § 88. пониште,
а подведу његову кривицу под § 90. У
завршетку моје одбране слободно могу
рећи, да дубоко вјерујем у правичност вас,
господо судија, и да ћете ви у овим нашим
тешким политичким приликама, показати
цијелом свијету, да у Црној Гори влада
закон и правда.

Председник: Дајем мало одмора.
Председник: Нека се доведе А. Радо-
новић (улази). На реду је, да даде ријеч у
одбрану својих клијената г. П. Пламенац.
А Радовић: Г. председниче, да је ли мо-
гуће једну ријеч. Ствар је, што се сада
догодило.

Председник: Изволте.
А. Радовић: Ја сам кренуо овамо са
картама, које имам портфељу. Кад сам
изашао изван стана, срио сам официра,
који је одавде послат за мене и рекао ми,
да ове ствари не требам да носим, јер ће
данас говорити бранилац. Ја сам онда
затражио од официра Милошевића, да
понесем горе ствари и да их закључам у
мој баул. Г. официр није хтио. Онда сам
затражио да се донесе мој баул, да ја
закључам моје ствари. То су моје карте,
није хтио никако и ако га је савјетовао
сам г. официр, да то дозволи, него је
тражио, да их њему дам у његове руке
и да чини како хоће и да их носи гдје
хоће. Ја сам се противио, али сам му на-
покон морао дати, јер нијесам хтио, да
се бијем с човјеком, али, г. председниче,
молим вас, да позовете тога господина
овдје и да ми одмах донесе моје ствари.
Ја немам вјере у тога господина, а имам
и разлога, јер тај ме госп. господин путашка-
нирао. Има четири дана од како сам тра-
жио карте. Питао сам га, гдје су, каже,
нијесам питао и т. д. Шта је то, г. пред-
седниче? Молим вас, г. председниче, да
се одмах донесе те ствари, да их закључ-
чам овдје.

Ако је то суду потребно, ја ћу то од-
мах дати.
Председник: Нека их узме старјешина.
Бран. П. Пламенац: То су оне карте,
које носи ради одбране.
А. Радовић: Молим вас, да ми учините
ту ствар, да ми дођу овдје.
Ја не могу имати повјерена у тога го-
сподина, пошто ми их је на тај начин
узео, а знате, једна ствар да мени мањка,
шта бисте рекли?

Председник: Неће вам ништа мањкати.
А. Радовић: Не желим нико да их чита,
ни да их види; а ако је суду потребно, суд
може узети кад год хоће. Суд може, кад
хоће, а не желим други да их гледа.
Молим вас, г. председниче, да наредите,
да се то сада у суд донесе и да ми се
преда. То су моје ствари.
Председник: Предаће вам се.
Бран. П. Пламенац: Г. председниче и
господо!

Нећу вас морити са излагањем каквих
главних теорија. То су друга господа
браниоци учинили прије мене.
То би значило понављати исту ствар,
одуговлачивати ову аферу и вама умор
при том чинити.
Бићу кратак. У одбрану мојих клије-
ната и могу зближити бити кратак. Требао
би само да препоручим овом сл. Суду,
да при изрицању пресуде стави на би-
ланс с једне стране вриједност клије-
ната и њихове логичке одбране прије
неколико дана, а с друге стране, вријед-
ност оних, који их оптужују и њихова
стална протуврједица и немогућност онога
што тврде, на онда господо са поузда-
њем да чекам ваше праведно ријешење.
То би, господо, сигурно и учинио и на
то се ограничио, кад ова парница не би
била од таквог великог замашаја.

Господо, ви најбоље знате сва права,
која су нам од драгог Господара подра-
рена Уставом у својим чланцима 152.,
143., 147., 149. и 201., а којима се оптуж-
вени нијесу у највишој мјери користили.
Ви ћете се, господо, сигурно оградити
за ријешење и са специјално за то изгла-
саним законом Нар. Представништва,
али то се тешко простити може, пошто
је један дио од вас....

Председник: Немојте да вријеђате суд.
Бран. П. Пламенац: Ја кажем да није-
сам увријеђао суд.
Председник: Суд поступа по поступку

који имаде, по обичној пракси судској.
Бран. Пламенац: Ја кажем да није било
ништа увријеђљиво.

Председник: Треба да знате, да Устав
само опште норме прописује, а да кри-
вичног поступка специјално нема. То
треба да знате, г. браниоче.

Бран. Пламенац: Г. председниче, доћи
ће ово доцније и видјећете, да је ово
комплимент суду и вама.

Председник: Не разумијете своју задаћу.
Бран. Пламенац: Хтио сам да кажем
зато, што је један дио од вас и по знању
и по пракси најјачи елемент у законо-
давном тијелу, али господо, све недостатке
које представља једностепени суд, а про-
тиву којих се бори модерна наука, надам
се да ћете вашом праведношћу учинити
илузорнима. Ваша прошлост нам је зато
јака гаранција. Жалити је само, што у
таквом великом процесу, у којему се игра
не само о животу и имању великога дијела
оптужених, него и о части читавих фа-
милија, части честитих и заслужних ста-
раца, части супруга и невиних дјеце, није
ишљеђење могло заерити до свих мрач-
них кутића. Како сам се из списка увјерио,
већи дио окривљених, баш оних, које
оптужба назива коловођама нијесу били
испитани и ми о њима не знамо ништа.
Из недостатка њихова испита, толико
људи, врло могуће праведних, могу бити
осуђени. Овакво непотпуно ишљеђење, го-
сподо, може повући за собом тешке по-
шљедице, и увјерен сам, да ћете на то
обратити особиту пажњу, кад будете има-
ли пошљедну ријеч, у интересу Госпо-
дара, у интересу домовине и у интересу
свих нас. — да се умире духови.

Нећу говорити, господо, о тешкоћи
положаја мога и мојих другова. То ви
добро знате, а то су и г. г. браниоци
који су прије мене говорили, врло лијепо
у њиховим лијеписним говорима истакали.
Прилике у земљи и осјетљивост само-
га дјела сустежу у много, и тешко ми је
ћутећи пријећи преко много ствари, али
морам. Прећи ћу мучке преко политичког
нашег рада у пошљедне 4 године, и ако
заслужује тога дотаћи се, прећи ћу без
опасности и ако би потребито било,
прећи ћу преко себичњачке политичке
у нашој домовини у пошљедној поло-
вини овог деценија. Хитам да што прије
кренем на то.

Г. председниче и господо судије!
Из списка ове парнице и из претреса
на јавној расправи тачно се види, да је
зблија постојао комплот, али на срећу
свјетлост је и ако недовољно продрла
по цијелој овој ствари, тако да се јасно
види и поуздано може тврдити, да за
његово извршење у унутрашњости земље
у драгој нам домовини није било ни јед-
нога присталице. У интересу угледа наше
домовине и нашега, могу слободно рећи,
... али прескочио сам нешто!

Да није у Црној Гори било никаквих при-
сталица, могу тврдити и то из списка и прет-
реса на јавној расправи, да није било у то
умијешаних Црногораца, изузимајући чет-
воро дјеце и једнога старца. У интересу
угледа наше домовине могу слободно рећи,
да комплот није био уперен против Госпо-
дара и Узвишеног Дома. Што су мислили
они, који су комплот спремали, то не знам
господо, то је ваше да судите. Могу казати
само, да за такву ствар, која ми изгледа
чудновата, гдје су била дјена повјерена, не
каже им се што треба с тим да раде,
док један акт таквог дјела, саопштава
се само у моменту његова извршења, и
иначе, они, који би га извршили, дошли
би на рефлексију ту и сигурно да би били
кадри да га изврше. Хоћу, господо, да
вам кажем, да главна три кривца, који
дјело признају, како у списима тако и
овдје пред судом, тврде, да у том циљу
бомбе донесене нијесу, да њима то није
било познато.

Бомбе и комплот имаде сврху, да се оме-
ту избори, за које је младеж држала, да су
неисправни, да се врше под пригиском вла-
де, да нијесу из слободне воље народне.
Ако сам се премашо и ако из недо-
статка доказа и недовољног ишљеђења
нијесам могао наћи дјело, а о којему го-
вору у својој дугој оптужби г. државни
тужилац, ако, хоћу да кажем, постоји
такво зло, ја мислим, противу највећих
светиња свакога Црногорца, ми то сви
осуђујемо и благодаримо Свемогућему
да нас је спасао од зла, које би било
крај наше драге Домовине.

Из свега овога што смо чули и вид-
јели до сада, можемо слободно закључ-
чити, да нема таквога Црногорца, па и
најгорега, а не како видимо има на оп-
туженичкој клупи, људи, који су зауз-
мали угледна мјеста, који би дигао руку
на Господара и Црну Гору.

Господо, ви добро знате, да су Цр-
ногорци пола своје јуначке крви проли-
ли за Господара и отаџбину и нудили
се, да даду своју племениту крв за Уз-
вишенога Владара и то ће им бити вазда
најсветија дужност, а ко ће што друго
рекао, тај би их у њихове најнежније
осјећаје ранио.

Ишљеђење, господо, у сваком процесу
главна је ствар. Само потпуно ишљеђење
може сачувати судију од гријеха. У једном

политичком процесу и нехотећи гријех
суда може повући за собом несретне по-
шљедице.

Ви видите, господо, да је у овом про-
цесу стицај разних околности и прилика
довољан био, да доведе на оптуженичку
клубу толико људи, од којих су многи
већим дијелом невини по мом убјеђењу.
Не заборавите, господо, да ће ваш вердикт
учинити један прецеденс. Кад би тај вер-
дикт био учињен на претпоставкама, које
се наводе у оптужби, на исказима које-
каких сумњивих људи и зликоваца, ви
бисте се тиме ставили у тежак положај.
Довољна би била једна денунцијација ка-
квога неваљалца, да доведе вас на оптуж-
еничку клубу, на којој се налази један
од најбољих синова наше земље. Ја бих
у таквој земљи са страхом живио. Дакле,
вас, мене и све нас могла би једнога дана
стићи слична судбина. Ви ћете при из-
рицању пресуде овоме што кажем по-
клонити најжњу, коју и заслужује.

Сада бих се хтио дотакнути једнога
питања, које је покренуо г. државни ту-
жилац о квалификацији самога дјела. О
том ћу рећи само двије, а унапријед ка-
жем г. државном тужиоцу, да сам волан
с њиме академски дискутовати изван, а
не овдје.

Хоћу казати анархија је безвлашће,
има своју доктрину. Анархију не састав-
љају бомбе. Казерио, који је убио пред-
седника француске републике, није се
служио бомбама. Талијанац, чије ми име
сада на памет не пада, који је убио ца-
рицу аустријску, такође је анархиста, али
се није служио бомбама.

Нећу више о том говорити, већ пре-
лазим сада на одбрану појединих особа,
чији ми је живот, част, имање повјерено,
знате, на врло тешку дужност.

Господо, стална противрјечја Рајкови-
ћа, неистина у многим његовим исказима,
немогућност и других његових тврђења,
што се тиче мојих клијената, што ћу до-
цније у појединостима навести, чиниле би
немогућим и судјеловање Јована Ђонови-
ћа у овом комплоту. Али, на жалост,
његово присуство у Дубровнику у доба
кад Рајковић доноси бомбе, његови до-
говори са већим дијелом окривљених,
што свједочи његов ујак Иво Пејовић и
Никола Даковић, да га је видео у Рисну,
налажу ми, да слиједим сасвим други пут
одбране, и ако а priori на свједочења
Рајковића нећу примити, да је био у комп-
лоту. То је на вама да оцијените, го-
сподо судије. Ту су списи, говори др-
жавних тужилаца, — то остављам на вашу
савјест. На то ме је приморала и одсутност
Јована Ђоновића, јер нијесам за његову
одбрану никако документирао, већ једи-
но органом оних, који га оптужују. Надам
се ипак, да ће овај искрени начин одбране,
који није ништа мање него признање ње-
говог браниоца, да је Ђоновић узео у-
дио у овој завјери, највише допринијети
користи моме клијенту.

Господо, ви сте сви пријешли фазу
живота, у којој се Јован Ђоновић нала-
зио сада; ви сви добро познајете бујни
карактер наш, добро познајете неразви-
шеност младежи наше. Да прије није-
јесте познавали црногорског ђака, овај
би процес довољан био, да вас упозна.

Душа младог Црногорца може бити ком-
парирана са осјетљивим негативом фо-
тографске плоче. Душа овога ђачета
била је изложена свакодневно утицају са
стране. На њу се све градирао, а има-
ло је што. Довољан је један број ли-
ста нервозног „Словенског Југа“, листа
„Штампе“ да прочитамо, па да видимо
гнусне и неистините чланке, које је Ђо-
новић свакодневно читао. Друго, разни
стафети, као Рајковић, који су ишли из
Црне Горе, довољни су, да омишу ста-
ње у нашој домовини. Сва ова седиш-
озна писања, навела су Ђоновића на
погрешан пут, у чему је у велико био
потпомогнут приликама у нашој земљи
и неком познатом код нас безвлашћу, с
којом је овај млади човјек био стављен
у искушење. Ми се сви добро сјећамо
Ђоновићева учешћа у афери „Ријеч цр-
ногорске универзитетске омладине“, ко-
јекаких ексцеса, који су се у то ври-
јеме догодили на Цетињу, манифеста-
ција, боље рећи праве анархије, у којој
је узела удјела црногорска омладина
из Биограда, предвођена, на жалост,
од неколико наших неваљалих чиновни-
ка — ловаца у мутној води. Свему ове-
ме лошем призору, опасном за младе
људе, изложен би Ђоновић. Неенергич-
но примјењивање закона у своје ври-
јеме, њега је довело до овога. Ви знате,
да су од вас у своје вријеме била два
министра на влади, ви знате што се ра-
дило, викало, а оптуженик, кога браним,
био је ваш колега у кабинету; викало
се: „доље лонови, неваљалци!“ а ви
знате да од појма „доље“ до појма
„смрт“ нема ни један крок, а тај је крок
прекорачио, ако га је прекорачио, Јован
Ђоновић.

Ви ћете то узети у обзир интересе
мога клијента. Дакле, по свему овоме
било је лако навести Ђоновића на лоше
дјело. Терен је био готов, земљиште при-
премљено, свако сјеме најгоре најприје

могло је на њему лако проклијати. Ђоновић је жртва. Славни ће суд за све околности, које су за мога клијента олакшавне, у велико обратити пажњу код изрицања пресуде.

Ђоновић је жртва преваре. Господа државни тужиоци у својој оптужби немилосрдно тјерају мога клијента, кажњавају га у смислу § 87. К. З., што значи ништа мање него смртну казну! Штета би била изгубити ово ђаче, могућно временом, да ће се поправити.

У сваком случају, господо, нијесам ништа говорио о дјелу. Дјело није дошло до извршења, није било у покушају, него у припреми. Ништа друго не бих имао рећи, него оно што је рекао г. Бакић и мислим, да Јована Ђоновића можете казнити у смислу чл. 90. К. З., пошљедње алинеје, која каже: „Свако друго дјело, којим се припрема издајничко предузеће, да се казни роббијом до пет година“.

Овие сам свршио са првим клијентом. Долазим на другог клијента — Баја Гардашевића.

Господа државни тужиоци под упливом осјећаја замашности самога дјела и многих других околности, пошли су странпутицом и довели на оптуженичку клупу и невинне људе, против којих ни једнога јачега доказа њихове кривице нијесу могли истаћи. За такве сматрам: Баја Гардашевића, Милију Павићевића, Сава Ђурашковића и Андрију Радовића, кога овдје видимо.

Баја Гардашевић, дугогодишњи трудбеник, човек, који је заузимо биране положаје у нашој земљи и положаје од повјерења, види се на оптуженичкој клупи, по неоснованим исказима Стевана Рајковића.

Дугогодишњи управник вароши Цетиња, дугогодишњи члан Великог Суда, омиљена личност на мјеродавним мјестима, — учинио се кривцем велеиздаје у друштво са Рајковићем?! Не, господо, то је невјероватно. Баја Гардашевић, који је познат као човек охоче нарави, као човек који бира друштво, у које ће да уђе, није могао никако ући у друштво јучерашње дјече, која спремају комплот у земљи, којој Баја толико дугује, све јој друге могу рећи. Баја, који познаје прилике у нашој земљи, коју је вазда ватрено љубио, зна да би један такав преврат био судбоносан за драгу му отаџбину, те би био први, да га отклони.

Разлози, које господа државни тужиоци против њега наводе, јесу неосновани. Тврђења Стевана Рајковића нијесу подобна истини, боље рећи не могу се сматрати истинитима.

Гардашевић је пошао из Црне Горе у намери, да нађе у иностранству зараде и школује у исто вријеме са што мање трошка својега јединога сина, за кога је, ми сви то добро знамо, једино и живио и с њиме био нераздвојан. Другу сврху није ни имао његов полазак у иностранство.

Нелогичност свједочења Стевана Рајковића, да је на конференцији, која се држала 17. октобра прошле године у кући Косте Милиновића у Котору, Милија Павићевић оштро одговорио Даковићу, кад га је овај шиљао са Рајковићем на Обзовицу, да носи бомбе Михаилу Ивановићу: „Ето ти Баја и Андрија, нека их они носе“, диже сваку сумњу са Баја Гардашевића. Довољан је овај разлог, да Баја не буде оптужен, а још мање осуђен. Сви ви добро познајете Баја, и знате, да за једну такву мисију не би био способан, па да му је било 20 година. Баја има још од рођења један такав физички недостатак, да ни лудоме не би пало на ум, да му повјери ношење бомба планином до Обзовице, ноћу, а најгорим путањама. Зар би господо, једна таква глупа примједба, па и да се догодила, била довољна, да доведе старог и заслужнога Гардашевића као анархиста на оптуженичку клупу? Више сам не увјерен, да нећете то узети за озбиљност, нити ћете на то обраћати пажње.

Прелазим преко овога мотива оптужбе, а долазим на онај, који каже, да је Баја дружио у Котору чешће са Даковићем и другим завјереницима и тиме потенцирао убјеђење г. г. државних тужилаца, да је Баја зблија велеиздајник.

Кад би сл. Суд дао овој околности и најмању вриједност, довео би наше друштво у страпан положај. То не би било ништа мање, него прогласити за злочинца свакога онога, који се је са злочинцем дружио, па ма тај злочин био у друштву још и непознат, као што је и Баја непознат био.

Кад би се, господо, овој околности и најмања вриједност дала, ја бих онда у име правде за свакога једнако тражио, да дође на оптуженичку клупу, који су се са Даковићем у пошљедње двије године дружили, с њиме јели и пили и с њиме које-какве изгреде у мирном Цетињу чинили, јер ја тврдим, да су се многи пријатељи Даковићеви, који се сада њега одричу, више огријешили о земљу и Господара, него Баја са његовим невиним шетањем по Боки Которској.

Оптужити на основу оваких исказа и околности Баја Гардашевића, значи, чинити неправду народу Црногорском, чинити неправду, господо, племену које га је послао у Скупштину као свога повјереника, чинити, господо, и неправду Његовом Краљевском Височанству Господару, који му је пуних тридесет година дана показивао своје повјерење.

Гардашевић није дошао на Цетиње. Не. Али ви то добро знате, да му је тешко било доћи, оставити своје једино дијете, осјећати се потпуно невиним, немати никаквих средстава да дође, једино што има прихода за себе и своје дијете, које му је једина нада на овоме свијету. Што вам је писао један допис из Биограда, који потпуно осуђујем и што не држим, да је с његове стране наметно било, једино бисте га могли предати суду ради увреде тога суда. Али не само што не могу примити епитете г. г. државних тужилаца, но мислим, да сам доказао, да је Гардашевић потпуно невин и тражим, да се ослободи. Ако је учинио какву увреду, коју осуђујем, ето судови, нека му суде.

Сада прелазим на одбрану трећега мога клијента Сава Ђурашковића.

Ви, господо, који сте имали част, да будете народним представницима у претпрошлој Народној Скупштини, добро познајете Сава Ђурашковића. Ако се не вaram ни једном није говорио. Човек потпуно мирне нарави, човек потпуно добре нарави, при том болестан. Школовао се у Женеви, гдје је учио права и ако се не вaram друге године морао напустити због акутне једне нервозне болести. Дошао је у Улцињу и ондје проводио своје вријеме. У љето, како сам видео из његове изјаве упућене суду, писао је своме брату у Трст, да би требао једног ваљаног специјалисту. Брат му каже, да има у Трсту и на своју несрећу креће из Улциња баш у оно вријеме, када Рајковић тумара кроз Котор. Долази у Котор 13. октобра. Починуо је по несрећи у кући Косте Милиновића, — мислим, да је то некаква локанда у Котору. Ту због неспоразума за одлазак пароброда морао је остати три дана. 16. октобра долази Рајковић у Котор, виђе Сава Ђурашковића и прича му о некаким експлозивима, које ће употребити против свих оних, који су напали на кућу Михаила Јовановића, на штампарију у Никшићу, или учинили ма какве изгреде против клубаша.

Овај, кога је случајно видео у јутро, — Рајковић је пошао послје поднеу 2 сата, — није обратио пажњу, а не бисте ни ви, а камо ли један нервозан, болестан човек. Рајковић долази на Цетиње 17. у вече, а већ у 9^{1/2} сати у јутро истога дана Сава полази за Трст, а не као што Рајковић каже за Италију, него за Трст, гдје је већ уговорно са својим братом. Рајковић каже, господо, и ако је Ђурашковић 17. у 9^{1/2} сати отишао, да је видео Ђурашковића у 11 сати у кући Милиновића и да су разговарали, ко ће носити бомбе.

Дакле, из свега овога, господо, видите, да изјава Рајковићева односно Ђурашковића није истинита. Ђурашковић одлази 17. у јутро за Трст, Рајковић долази у вече и опет каже за Сава: „Ја бих носио бомбе, али сам болестан; људи, немојте на мене рачунати“.

За неистинитост Рајковићевих исказа, мислим, да су довољни ови разлози: прво, немогућност Ђурашковићу, који се вазда на страни држао, да се упозна с њиме, да му повјери да носи експлозиве; друго, немогућност, пошто је Ђурашковић пошао за Трст 17. у јутро.

Хоћу се на Рајковићевом исказу зауставити. Пред ишљедном комисијом 29. октобра, г. г. Вулетич и Лопичић питају Рајковића, да каже све оне, који су у завјери.

Он их набраја. Питају доцније, он их набраја. Љубониство г. Вулетича није се зауставило, него пита: „Имаш ли још кога?“ — „Немам.“ Погледајте записник од 29. октобра пред полицијом, видећете, да имена Ђурашковића нема у овој ствари.

Друго, хоћу да вам кажем и то, да ни у испиту пред ишљедним судијама, ни пред комисијом у полицији, Рајковић не спомиње Ђурашковића, да је с њим ходио 16. октобра код бабе ујака његове мајке у Шкаларе, да му покаже бомбе. За чудо ми је, што му је на ум пало. Могуће, да претрес дуже траје, да би му још што на ум пало.

Ђурашковић је оставио врло лијепо имање у Улцињу; има она, вишег официра; браћа му угледна и он сам је угледан човек. Немогуће је вјеровати, да је у све то ногом ударио, да је преко свега тога прешао и да се са Рајковићем, Даковићем и ако хоћете са Ђоновићем и Радоном Поповићем удружио, да носи бомбе, кад је узео редован пасош да иде из Црне Горе и није се надао, да ће пасти у такве ствари. За хајтар те фамилије, немојте да се каже, да је у њој један издајник.

Тражим за Сава Ђурашковића, да се ослободи као потпуно невин.

Четврти је мој клијент Милија Павићевић.

Не знам какав је тај човек, никада се с њиме дружио нијесам; чуо сам: да је био ваљан, добар учитељ, да је био чиновник у Контроли, да је човек доброг владања. Био је посланик, а што је радио не знам. Те при овим изборима мислио је, да буде посланик, саставио је кандидатску листу, пошао дома, ако се не вaram. Настали су нереди, те је морао утећи из Бјелопавлића и доћи на Цетиње. Долази на Цетиње, ту стоји неколико дана, види да му ту стана нема и онда, могуће онојем душевним супериоритетом Даковића, бјежи с њиме преко Обзовице за Котор. Могу вам казати, да налазим тај пут за њих оправдан. Проћи кроз неколико раздражених племена, било је ризично и да се не би изложили погубељи, пошли су преко Обзовице. Оправдавам потпуно његов одлазак и недолазак у Црну Гору, кад је већ утекао, да се не враћа натраг. Што он није предстао суду, није никакав разлог, да је умијешан у ову аферу. Хоћу да кажем: што се приписује Павићевићу, да је, кад му је Даковић казао, да Рајковић и Павићевић носе бомбе, одговорио: „Ето ти Баја и Андрија, нека их они носе.“ Из разлога, да Баја није кадар такова што учинити, а друго што Радовић није био тада у Котору, него је 16. пошао за Трст, а нема сумње, да Милија није могао остати 24 сата у Котору, а да не зна, да је Радовић пошао за Трст.

У осталом мислим, да се мој клијент неће увриједити ако кажем, да је и он незгодан за овај посао.

Треће, што сам, како мислим, потпуно доказао, јест то, да те конференције у кући Милиновића није ни било, с тога што се Ђурашковићу приписује нека улога, а није га ни било тога дана у Котору, јер сви знамо, да је 17. у 9^{1/2} сати прије подне отишао у Трст.

Овим мислим, да сам доказао, да нема сумње за Павићевића, осим што је побјегао и оправдао своје бјегство, те тражим, да се Милија Павићевић, као потпуно невин, ослободи.

Сада долазим на петого анархисту, мојега клијента Андрију Радовића.

Господо, Радовић је имао част да буде са двојицом од г. г. судија колега у кабинету, и њега сви познају већ од дјетињства и нема ни једнога, који није с њиме долазио у додир. Сви га познајете добро. Од првога дјетињства може служити као примјер — младић, одличнога владања и учења. У двије године свршио је 4 разреда цетињске гимназије и као вриједан младић, пун наде, као први од својих другова, он бива послат у Италију на науку, где је такође, и ако у туђој земљи, био најбољи. Чуо сам да је једанпут кад је Господар ишао у Италију наишао на завод где је био Радовић, и нашоа златним словима написано његово име у ходнику у предсобљу завода. Школовао га је Господар и Домовина, којима је хтио да достојно и вјерно послужи, као младом инжењеру у својој домовини повјераваху му се врло деликатни послови, међу којима и грађење Војнога Стана, а који му данас — о иронији — служи за тамницу.

Као што би примјер ђака, тако је био и примјер чиновника. Бијао је један од најваљанијих и најсвеснијих трудбеника, зашто је обилато награђен од Господара. Од двадесет и осме је године великодојностник, од тих година, у којима су многи од нас били за банком у школи, маршал Двора, добио је сенатско одличје релативно моћи земље, обилато снабдјевен за труд, до 35-те године био је дванут министар, а једанпут председник мин. савјета, добар и честит друг, човек од ријечи. Сви се сјећамо да по остави Лазара Мијушковића, да му је нуђено, да буде председник министарства и он је то одбио. Позивам се на г. председника и члана овога суда г. Дожића, који зна зашто је отказао. За своје школовање, за награде које је као чиновник добио има благодарити Господару, који није заборавио своје вриједне поданике. Радовић то признаје и служи земљу и Господара до самопожртвовања. Казаћу вам мали примјер, прије него пријеђем на специјалну одбрану мотива, који га терете. Г. 1905. кад се градио мост на Ријени, а прелазећи ту да видео сам раднике ће раде и једну црну масу покривену нечим ће лежи. Дошао сам тамо да видим што је то, било је око 4 сата после подна, и кога видим, видим Андрију Радовића, гдје га тресе грозница, а он сједи на земљи и гледа извршење рада. У то је вријеме, чини ми се, био г. Ђукановић у оставци.

Господо, ето видите тога непријатеља наше домовине, тога непријатеља нашег Господара, који га је подигао, који га је школовао, који му је дао све, и то не само њему, него и његову оцу и његовим дједовима и све што су имали и имају, имају благодарити доброме Господару и Његовим претцима и њиховом раду. Хоћу да наодам још и то, господо, ако и нијесам за то знао, — оне дане, кад Радовић није био овдје, да, и ако је био проглашен као анархиста и издајник, опет је тамо радио на корист своје домовине. Је ли корист, то ће у оста-

лом будућност показати, али знам, да се је мучно и трудно. С тога се види, да је зблија остао ваљан и вјеран син ове земље, као и вјеран слуга свога доброга Господара. Каже се, да је Радовић био завјереник. Сама пак ријеч завјереник показује, да то мора бити незадовољеник, а из свега овога видите, господо, да није имао разлога бити незадовољеник. Неизмјерна милост Господарева, могу рећи, никада се ни у каквој мјери није показивала ни у каквом случају више, него над А. Радовићем. Господар је био за свакога праведан и добар, али за никога више није био, него за А. Радовића у пошљедње 30 година. Он, господо, није могао бити незадовољеник, ни послје несретне судбине његове странке. Он је био члан Држ. Савјета и као такав пошао је у пензију, истина врло млад човек, али сам чуо, да је и касније могао бити министар. Његово се знање и радност осјећала, да су потребни за ову земљу.

Сад, господо, да пријеђем на то, да говорим о разним ставовима ове оптужбе, о околностима, које се имају сматрати као отежавајуће. Он је пошао из Црне Горе, господо, ви то добро знате, и он је сам казао, има томе неколико дана, да је пошао приморан приликама, гоњен на Цетињу, гоњен у Мартинићима. Видимо ту и његова старог оца, који га није пустио у своју кућу, он долази на Цетиње и шта му преостаје? — Ништа друго, но се склонити за извјесно вријеме, док се гоњења ублаже, изван земље. Човек је радан, човек је млад; мисли, да још може допринијети, да још може пружити знања и користи својој домовини. Пошао је тим прије, што се је говорило, да сваки неред, који се је у Цетињу или ма гдје било догодио, да је његов прст у то умијешан. Сматрао се је као неки вођа странке, држало се је, да се ништа без њега не може учинити; мислио се је, да он жели да остане са стране, а други да га подржавају. Друго је изишао из Црне Горе због тога, што су се приближавали избори, а он се је био одрекао кандидатске листе и кандидатуре. Савјетовао се је о истој ствари са својима друговима, — да је мислио, да је имао намјеру, да учини ма што било да ствара нереди. Андрија Радовић не би излазио у то вријеме из Црне Горе, него би гледао да остане у Мартинићима, гледао би, да остане у изборној капетанији гледао би да ладе знак, гледао би и тражио, да се користи приликама. Он долази на Цетиње, саопштава своју намјеру својим пријатељима: војводи Ђуру Петровићу и Митру Вукчевићу и каже им, да ће да иде. Иде, креће и не узима пасоша, и то се, господо, може потпуно разумјети, јер није хтио, да ма ко зна за његов полазак. Зна се и то, да у западној Европи пасош није од потребе, што је такође био један узрок, да га је оставио. Да пак није хтио ићи кријући, види се из тога, што је казао, да се каже Господару, да је пошао из Црне Горе, да се склони за неко вријеме у иностранству и кад треба, да ће се вратити у Црну Гору. Ви му пребацујете то, што је пошао кријући у Котор. Мислим, господо, да немате за то разлога, никаквог оправданог разлога, кад сте видјели све ово, што сам навео, јер је Андрија Радовић имао право и морао оставити Црну Гору. Ви му, господо, пребацујете и то, што је Радовић, док је био у оставци, потпомагао Рајковића. Рајковић је код њега долазио, тражио га, а Радовић није тражио Рајковића. Радовић није имао никакву повјерења у Рајковића, што се види из тога, што Радовић пише Цветку Церовићу писмо и у којем каже: „Немојте повјеравати ништа Рајковићу, јер је он шнијун,“ а да није имао у њега повјерења, види се из тога, што јавља из Сарајева за Радићковића, а неће да прима Рајковића.

Господо, пребацујете још и то, да кад је дошао у Котор, да је састајао с М. Даковићем. Мислим, да је Радовић ту околност потпуно доказао, да се циљни дан, 13. октобра, није састајао с Даковићем, већ једино за столом у хотелу Пухаловића, мимогред у присуству других гостију. Да А. Радовић није имао никаквих одношаја с Даковићем, види се с тога, што Даковићу није ништа апсолутно вјеровало и што овдје каже, да с Даковићем није никада оћнио, нити се прешетао кроз улице, а види се, господо, из свједочења Милоша Ивановића и других младих људи, политичких присталица, види се из тога, што Радовић каже, да се не може сложити с тим људима, с политиком, коју хоће да воде дјеча и ђаци, на челу којих је био Марко Даковић. Да није имао одношаја с Даковићем, види се из тога, што Радовић хоће политику мирну, политику одступања, која је нека слика карактера Андрије Радовића. Ви сте, господо, чули прије неки дан, кад је био овдје да се правда, гдје каже, да је он сваки изгред и неред жалио, гдје каже, што је свакога од нас дирнуло, да га је у Подгорици забољела несрећа једног од најбољих црногорских бригадира и чинов-

ника, који је био присталица данашње владе, а његов политички противник.

Милош Ивановић каже, да с њиме неће да опћи. — Радовић каже, да с Даковићем неће више да опћи, дакле то је било 15. и 16. септембра, и онда су прекинули.

13. октобра г. Радовић долази у Котор. Виђа само једанпут Даковића, а то само за вријеме ручка. Ваш агент у Котору, више сам него увјерен, да је рапортирао какво је његово владање и понашање у Котору, дружио се са отмијеним Бокељима, с најљепшим људима у тим српским крајевима.

14. окт. али ноћу, бар да кажем, пошто г. држ. туж. Вуисић даје неку важност тој околности, што се у кафани Дојми у Котору за једним столом нашао Радовић, а за другим Даковић, те из тога закључује, да имаде некакве везе.

Зар су збиља сви они, који су 13. окт. били у тој кафани, били завјереници, питам г. Вуисића?

14. окт. господо, М. Даковић полази из Котора и иде за Груж, и о том не извјештава А. Радовића. Зато немате никаквог свједока, немате никаквог рапорта, о том апсолутно ништа казали нијесте и зато имате само да вјерујете моме клијенту А. Радовићу.

Господо, у оптужби стоји, да је Даковић казао Рајковићу онај дан, кад су се враћали из Гружа до Цавтата: „за ову ствар троше се хиљаде, за оваке ствари треба потрошити“, али зачудо, да је Рајковићу 4 до 5 круна ситнога новца дао.

Оптужба даље, господо, каже, да је Даковић казао Рајковићу: новца немам, али ћемо их наћи, дочекати ће нас у Котору А. Радовић и даће нам пара. Господо ја не знам, што је навело г. држ. тужиоце, да овако редирају ове ставове оптужбе.

Из списа пред ишљедном комисијом, из списа пред ишљедним судијама, из претреса у јавној расправи чули смо гдје Рајковић каже, да му је Даковић казао, ако нађемо Радовића, мораће бројити паре на бомбе. Дакле каже „ако“ и већ то „ако“ значи, да нијесу били у споразуму. То се види и из тога, што је А. Радовић у јутру анрегистрирао своју пртљагу. Види се и из тога, што Радовић узима билет и 16. иде за Тријешће и да су неистинити искази Рајковића, а види се и из тога, што је Рајковић један дан, и ако је г. предсједник примјетио, да имадем обичај да полажем каптаивна питања, а фактично да сам их полагао мало више и Тулафићу и Војводићу, може бити да бих и што друго извадио, што Рајковић каже да је види Радовића 18. у Котору, а А. Радовић је према извјештају Пејовића, на кога се позива држ. тужилац био већ 18. у Фијуми, јер он каже, да га је 18. окт. видио гдје излази у Фијуми из „Паноније“. Мислим, господо, да сам довољно побио ове ставове.

Што се тиче пак конференције у кући Милиновића, у тој конференцији каже М. Павићевић М. Даковићу: „ето ти Б. Гардашевића и А. Радовића“, а ви знате, да Радовића није било ту, ви знате да је био пошао пут Тријешћа. Ви знате, да није М. Даковићу ни збогом рекао, а немо ли другима, нити се је он икада с њима дружио, али нема сумње да је Даковић, који се добро познавао у Котору, знао да је А. Радовић већ 48 сати прије пошао, те овај став оптужбе отпада као апсолутно немогућ, нити се је могло доказати да А. Радовић носи бомбе на Обзовицу, — не би се то шефу странке повјерило, него би се нашао који млађи да то чини. Довољно сам навео то што се тиче терећења А. Радовића што је примио Рајковића у своју кућу, — ја не знам, ако ће сви који су примили Рајковића у своју кућу доћи овдје на оптуженичку клупу, онда би била овдје једна читава маса.

Радовић није директно дао Рајковићу новца, него једноме другоме, који је купио прилоге, да би спремили пут Рајковићу, јер је и он у неколико морално одговорност осјећао, и мислио да треба да му помогне, јер је био радник у никшићској штампарији, у којој се штампала „Народна Мисао“.

Мислим, господо, да сам довољно одбио овај став околности, јер нема стварнога доказа, све је на голим претпоставкама остављено, које сам потпуно побио, а г. држ. тужиоце позивам, нека ми одговоре и нека даду других разлога, ако их имају.

Господо, даље у оптужби стоји: „По исказу В. Тулафића да је на познатој конференцији у хотелу „Париз“ П. Новаковић, који је баш присио из Црне Горе, реферисао о закључцима деветорице на Романовој ливади, те изгледима завјере у Црној Гори, споменуо и А. Радовића, као једнога од оних, који су га послали у Биоград, односно који сондирају терен за преврат у Црној Гори. Још је Новаковић нагласио, да је А. Радовић сигурно већ и до сад тајно пошао из Црне Горе у Котор на састанак с Даковићем и с другим завјереницима. Исту околност причао је Ђ. Војводићу —

по Војводићевом исказу — Т. Божовић уз пут од Биограда до Гружа, т. ј. да је Радовић сигурно стигао у Котор ради договора с Даковићем. Не можемо пропустити, а да одмах на овоме мјесту не констатујемо важност те чињенице, да су завјереници напријед знали за тајни састанак А. Радовића са завјереницима у Котору, што несумњиво доказује већ тада дефинитивну изграђеност завјереничкога плана. Господо, ми смо бранили мислим деветорицу ових, који су имали бити на тој конференцији на познатој, или боље рећи непознатој Романовој ливади. Г. г. предговорници тако су вјешто одбили овај став оптужбе, да фактично не заслужује да се око њега устављам. Више сам него увјерен, да му и ви не вјерујете, више сам него увјерен да га није било и да га није могло бити.

Завјереници траже подруме и рупе, да се састану на договор, а не ту у парку.

Друго је, господо, што не вјерујем с тога разлога, што ме чуди како Тулафић, који врло слабо памти што смо видјели овдје, долази из Биограда и каже „на Романовој ливади“, те сам више него увјерен да од вас, изузимајући г. Поповића и Ђукановића, који су више времена живјели на Цетину, не зна ни један за израз Романовина, него се зове парк. Дакле, А. Радовића није било на конференцији. Ми смо, господо, видјели и установили, да петорица нијесу били у то вријеме на Цетину, дакле четворица држе конференцију, пошто петорице није било. Довољно је то, да обалим потпуно овај разлог.

Што каже В. Тулафић, да је Новаковић нагласио, који је проблематична особа, у ствари све што би шљедовало о конференцији на Романовој ливади, која је неистинита, и шљедовено морало би бити све неистина, али хоћу да се на том уставим.

Господо, ми врло добро знамо, да су бомбе ухваћене 23. окт. Тулафић, ако се не вaram, 1. нов. је дошао на Цетине, или негђе око 3—4—5., па негђе у те дане, зашто знам, да је тага пута био на Цетину.

Дошао је на Цетине и ви знате каквим се је версијама просуо глас о бјегству А. Радовића.

Ту су се причала чуда: да је утекао под кожама међу бачве, а чуо сам ових дана, због неке главобоље, да је био луд, и ништа ме не чуди ово. Дакле, хоћу да кажем, да је Васо Тулафић од границе црногорске у Васојевићима, док је дошао на Цетине врло лако могао знати, је ли Радовић пошао са Цетина или не и да олакша своју ствар, своју кривицу, да се набаца на једнога шефа једне странке, у којој се он сматра као једна мања јединица. То му је лако могло доћи у главу да каже збиља, и Радовић је пошао, требао је да дође у Котор, бомбе су га чекале и т. д.

Ви знате, господо, од границе црногорске у Беране, па док је дошао на Цетине, сигурно је била ријеч о бомбама, о народној странци, о бјегуницима, о завјери и т. д. и да ни Радовић није могао остати непоштеђен. Господо, мислим да сам довољно побио и овај став.

Питање је, што доводи г. држ. тужиоца да закључује, да су збиља све околности сједињене врло отежавајуће за мојега клијента.

То што је Војводић сам дошао и казао: јест и ја сам чуо од Тодора Божовића, на путу од Биограда до Гружа, гдје прича о А. Радовићу. Радовић је нешто навео и то сматрам за врло вјероватно. У Котору се његов долазак сигурно знао одмах. Телеграф је могао поћи одмах Божовић, који је, имадемо вјеровати, душевно далеко развијенији од Војводића, авише и интересиран, сигурно је могао видјети, да је А. Радовић већ дошао у Котор, како се је казало у говору. Дакле требало би најприје утврдити ову околност, па онда испиту Војводићеву дати некакве вриједности, али ни тада, јер ево кад се испитивао Војводић овдје, што каже? Каже, да ће Радовић доћи у Котор ради споразума с Даковићем.

Ово му каже Божовић: „али није ми изрично казао, него ја мислим да ми је казао“. Ово су, господо, дословно његове ријечи. У сваком случају жалим тога младог човјека, болесна душевно и тјелесно и не чудим се што се буну, клауња и трабуња. Даље, господо, каже: „Не сјећам се. То је доцније за вријеме истога испита говорио о А. Радовићу Т. Божовић.“ Дакле, господо, ја мислим, да и овоме сиромашку, као што је Војводић, кога јако жалим, нећете повјеровати и да ћете пријети преко тога, као апсолутно неоснованог.

Да трабуња и да не зна шта говори види се и из тога, што каже, пред ишљедним судијама, да је 19. окт. казао Даковић у хотелу „Stadt Wien“, да чека изасланика А. Радовића. То је било 19. окт., а знамо да је онда Радовић већ био у Тријешћу. Кад видите ово што каже за овај случај, опротивљава чим дознаје да је Радовић пошао у Тријешће. Неси-

гуран је, не зна како да се брани и за- пада сиромашку у велики шкрипац.

Господо, ово хоћу да ви кажем.

Ви знате сви карактер Даковића од прилике онакав према његовом владању на Цетину за двије године. Да је Радовић био његов друг у завјери, мислите ли да би га пустио 16. окт. да иде мирно да се шета по Европи, а Даковић ту да стоји, другови да буду на Цетину, да хватају позиције на Крсцу и Белведеру, да бацају бомбе?! — Не! Не вјерујте!

Дакле господо, ја сам побио потпуно први други и трећи основ оптужбе и долазим на четврти, што се тиче исказа Р. Минића.

Долазим сада на четврту околност, што се тиче исказа Радована Минића (чита: да је по њему 11. октобра поручио Даковић из Котора, да рече Андрији Радовићу или Михаилу Ивановићу, да пошаљу кога у Котор. Минић додуше тврди, да он није поручио Даковићеву испоручио А. Радовићу, него признаје само, да је на Цетину 12. октобра при полазку за Подгорицу причао то Ристу Рунду; али упада у очи, да је А. Радовић 12. октобра око 11 до 12 сати ноћи у исти тајно пошао у Котор.

И овдје имам примјетити један недостатак. Не могу мислити, да је то штампарска погрешка: „кажи Андрији или Михаилу“. Не стоји тако. Минић је казао, да је Марко рекао: „кажи Андрији, Михаилу или коме другом“. Дакле, господо, као што значи оно „ако“ у првом ставу много, тако и ово овдје „или коме другом“ значи врло много. Казати „Лабуду Гојнићу, и Марку“ сасвијем је друго, него казати „Лабуду Гојнићу, Марку или коме другом“. Овдје код овога дјела ово особито игра врло важну улогу.

Хоћу казати ово, да та порука, ако је учињена, није могла бити озбиљна чим је речено „или коме другом“. Да је била озбиљна био би казао Минићу и он би дошао А. Радовићу, тим прије би желио да дође к Радовићу, да се учини важан, да је њему једну поруку испоручио.

Дакле, ово „или коме другом“ побија тежину основа тужбе. Друго, хоћу казати, да Даковић није могао ни поручити ради тога кад је 27. септембра Даковић побјегао са Цетина, Радовић је већ оставио Цетине и био у Мартинићима, а Даковић је знао за то. Радовић је у најбољем случају могао бити у Подгорици, а знамо, да ни Михаило није био на Цетину. Нема сумње, да је ико долазио близу кола, да што рече Минићу. Његов брат, који је отишао да му као болесном купи јабука, тврди, да нико није могао казати Минићу ништа ни прије ни послје, а за вријеме његова одсуства од кола да не зна. Међутим болесни брат тврди, да у његовом одсуству нико није долазио колима.

Мислим, господо, да је тај Минић нешто казао, да се прави важним, а знате карактер Црногораца, да ништа порећи неће, макар и неистину казао, а мислим, да има и таквих међу оптуженима.

Из наведених околности мора се несумњиво закључити, да Андрија Радовић није био у завјери.

Господо, мислим, да сам довољно објаснио све околности за Радовића, да је невин. У то сам увијек тражим, да се Андрија Радовић не казни по § 88., т. ј. са двадесет година робије, него да се као невин потпуно ослободи.

Господо, ви сте, како из списа ишљедне комисије и ишљеднога суда, тако и при претресу на јавној расправи, видјели, да против већег дијела оптужених нема ништа да се износи до једино претпоставке, које, ви то знате, не могу послужити ни за ослонац праведним судијама. Никаквог документа у рукама немате, никаквог свједока, коме треба вјеровати против многих оптужених немате.

Ваша пресуда мора бити базирана на јаким разлозима, јер ће ју вас свијет читати и свијет ће вас судити.

Вашу пресуду нестрпљиво очекују не само оптужени и Црна Гора, него и цио свијет. Она ће служити као мјерило правде у нашој домовини. Немојте, да вам се пребаци, да сте били један политички суд и да сте судили својим политичким противницима.

Не заборавите, да Свевишњи тражи дјела наша и да ћемо му прије или послје за то одговарати.

Не заборавите, да судите у име Књаза Господара. Донесите сјајну пресуду достојну Њега, достојну овога дома, у коме се вазда дијелила правда, достојну и вас, јер сте ви највиши чиновници у овој земљи.

Славни Суде!

Ваша пресуда може да здружи моментално завађене синове ове земље на корист Узвишеног Владара и миле нам до- мовине.

Тиме сам свршио.
Предсједник: Данашњи се претрес прекида, а наставиће се сјутра у 8 сати прије подне.

XXI. СЈЕДНИЦА. ДРЖАТА 30. МАЈА 1908. ГОД.

(Почетак у 8 сати прије подне).

Предсједник: На реду је да даде одбрану за своје клијенте г. Милован Бошковић.

Бранилац Милован Бошковић:

Славни Суде,

Неће ме толико уморити недовољност спреме гледе правно-бранилачке професије, колико ме опет с друге стране има и мора онеспособити хартији неисказна грозничавост у погледу посматрања пред нама налазећег се до данас по најмодернијем и склопу и строју израженог оруђа, тога велим оруђа, којим издајничка рука, под упливом своје до дна покварене душе, како изгледа хоћаше, да листом утамани — сруши све, па и највеће светиње ове наше збиља простором мале — али славном понајвише осветљане домовине — Црне Горе. — Па ипак и тако осјећајући се, ево ме опет, да вам давањем одбране специјално за додјелене ми клијенте, што будем у најбољој могућности, у овом, колико узвишеном позиву, толико и пуном одговорности раду помогнем.

Али, прије него што ћу прећи на детаљно излагање одбране, за цијењеном одлуком тога славнога суда додјелене ми клијенте: Сима Шобајића, трговца и бив. народног посланика из Никшића, Љубомира Павића, трговца из Шавника, Пера Врбице, бив. чиновника министарства финансија, и Лазара Божовића, бив. учитеља из Пипера, пуног сам увјерења, да ћу бити слободан понајприје бацити свој — ако и легитиман поглед, колико на основе тужбе, поднесене томе славном суду од стране уважене г. г. државних тужилаца, од 6-ог овог мјесеца, толико и на одмјереност казне, тужбом захтијеване, искључиво ради евентуалног извршења над мојим, сада одсутним клијентима.

Понајприје ми изгледа, да се тужба, у погледу изнашања кривце мојих клијентата, није хтели ни најмање еластичном учинити се бар догле, док, дајуде буде што јаче могао утврдити њен смјер — односно њен стабилитет, коју ми околност кријепи између осталог и онај пасус тужбе, којим се вели, да моји клијенти не само да су присуствовали свима завјереничким конференцијама у Биограду, него су, са осталим првацима у завјери, давали директиву веленздајничкој акцији и мање више иницијативу за саме конференције и т. д., те на темељу ових, и даље у тужби сљедујућих околности, г. г. државних тужилоца и траже, да се сва четири моја клијента саразмјерно по тежини њихове кривце, казне минимално са по 10 година робије, па и смрћу, подведе њима почињене кривце под одредбе 1-ве алинеје § 87., § 87. а, сл. а, с обзиром на § 87. б., § 65. тач. 1., 2., 3., и 4. и под § 88. Кривичног Законика, изводећи основе тужбе, како се тамо вели, из записничких исказа Васа Тулафића и Стевана Рајковића, такође оптужених.

Славни Суде,

Нека ми на овом мјесту буде дозвољено, да, ако и у ширим потезима, по могућности паралишем основе тужбе, којима се терете моји клијенти, од којих понајприје: Шобајић, Павић и Врбица, што сам намјерао учинити само доказаним чињеницама, колико по записничким исказима Тулафића и Рајковића до јавног претреса, толико више по онима, које су утврђене током данашњег процеса по усменим изјавама, суочењу и тоталном признању пошљедње двојице оптужених, који бомбе и донијеше у Црну Гору, а за тим и по тврдији трећег, рекло би се активног учесника у завјереничком комплоту, Ђура Војводића, бившег студента на Биоградском универзитету, а на име:

Тужбом се хоће, по што по то, да докаже, да су Симо Шобајић, Љубомир Павић и Пера Врбица, активни учесници у завјереничком комплоту, којему је намјера била извршење преврата у Црној Гори. — Ја, дакле, као њихов бранилац, не могу се помирити у томе са мишљењем — боље рећи тврђењем, г. г. државних тужилаца, а ево због чега: Да речем и не узимајући оптуженом Стевану Рајковићу толико у отежане околности његово противусловље у датумима, времену и мјесту одржаваних конференција у Биограду, те да тиме даде ваљда и што јачег доказа за самог себе, како он збиља није био један од активних чланова завјереничког комплота, опет не могу, а да и дијелом не посумњам у истинитост његовог докзивања, бар за моја горња три клијента, гдје их дотиче не само

Слиједи додатак

као саучаснике, помагаче, већ шта више као главне подстрекаче и т. д., те и пропусти не могу, а да не изнесем, да је оптужени Рајковић на записнику од 24-ог октобра прошле године, пред ишљедном комисијом с тврђом изјавио, да се је преко мог клијента Сима Шобајића увукао у онамошње завјерничко друштво, додавши томе, да је Тодор Божовић те велике бомбе добио од комитета из Македоније, са којим да је ступио у овом циљу у преписку, повodom чега увлачи у комплот и Лазара Божовића, што не стоји у истини.

Каква аномалија у тврђењима Рајковића — а к овом кад се дода и његово давно и боље познанство са Тодором Божовићем, који у овом комплоту од наших игра понајвиднију улогу?!

Господе судије, прије него пређем специјално на одбрану мојих клијената, слободан сам напоменути, да из свега што чујемо на јавној расправи а и из онога, што се другим ишљедњем пронашло, није мјесто намјераном пакленом плану у Црној Гори — него ван ње. Ово нас може све радовати, и ни за тренутак не треба да губимо времена о даљем испитивању некаквог састанка на „Романовић“, пошто га није ни било.

Сад ћу да пређем говором у прилог мојих клијената.

Из ближег познанства са Шобајићем не могу рећи, да он није изговорно оне ријечи у хотелу „Балкан“ које се у тужби наводе: „Мене је Књаз Никола осудио на смрт, али сам и ја Њега“, којима се, како ми се чини, хтио једино учинити важним али ћу га толико квалификовати, да Шобајић ни као трговац, ни као посланик народни, нити као каква политичка личност у земљи, није никада тако видну улогу играо у Црној Гори, да би он могао заслужити, да га наш узвишени Господар може толико цијенити, као валда политичког противника, па да га осуђује на смрт. Држим, и ако нећу тврдити, да Шобајић није хтио рећи баш онако, како се у оптужби износи. Ја не знам, хоћете ли, господе, допустити да поклоните довољно повјерења исказу самог Рајковића. Онда, ако узмемо у обзир, да Васо Ђулафић, као присутан тога дана у хотелу „Балкан“ не каже, да је те ријечи чуо, па и ако је то могао и не чути, узев у обзир просторију самог хотела. Толико ћу се само на овоме мјесту задржати, што се тиче мога клијента Шобајића. Имам још напоменути и то односно Шобајића, да је, кад је изговорно те ријечи, ако их је уопште и изговорио, био и у напиту стању, како то тврди и сам Рајковић.

Како би се имао позабавити о кривци Љубомира Павића ондје, гдје се каже, да је у знак одобравања Симу Шобајићу, кад је овај казао: „Мене је Књаз осудио на смрт, али сам и ја Њега“, куцнуо се у прса и рекао: „Широка су ова прса, има гдје тале ударити“. То би се дакле могло узети, као потпуно солидарисање са Шобајићем. Слободан сам дакле уљудно замолити тај славни суд, да у погледу одсутног Љубо Павића из Црне Горе, изволи узети истоме у олакшавајуће околности све оне околности, као такве које се спомињу у записнику официера Радоја Жижића, који је заједно с Павићем побјегао из Црне Горе и опет се овамо повратио. Стоји у истини, да су највећим благовољењем Књазу Господару Љубо Павић као и Радоје Жижић били слободни повратити се у Црну Гору. Морам бацити кривцу на њих за недолазак али о њиховој одсутности рећи ћу једино то, да је Љубомир Павић од стране онамошњих монополисан и то је понајглавнији разлог његовог непредстанка суду. Узгред бићу слободан напоменути, да ми је Спасоје Вујовић, посједник у Никшићу, потоњих дана при повратку из Биограда с тврђом рекао, да је његов — Павићев — предстанак овом славном суду неминован, — па ипак од тога не би ништа.

Сад ћу се позабавити мало с Пером Врбицом, мојим трећим клијентом. Овластак Пера Врбице није био недозвољеним путем и пошао је с пасошем из Црне Горе. Пошао је у мјесецу септембру прошле године, а знам, да је првих дана свога доласка у Биоград примљен у министарство финансија као контрактурални чиновник. Нећу се упустити у оно, што сиromaха човјекаруководи кад изгуби кору хлеба, те да пође у иностранство. Толико могу приказати том сл. Суду, да од Пера Врбице имам — не на моју адресу, већ на адресу једног од чланова породице г. Вука Вулетича, два писма и то једно доцније, боље рећи од 9. маја ове године, из којег ће се сл. Суд увјерити, да је и Перо Врбица морао бити монополисан од нечије стране онамо, те шљедствено томе, предстанак његов овоме суду остао је немогућан. То сам писмо, вољан, ако је потреба, том сл. Суду дати на увиђај.

Председник: Може ли се прочитати? Бранилац М. Бошковић: Пошто је писмо приватне садржине, која се одно-

си чисто на фамилијарне послове волио бих, да га суд узме сам и прочита.

Председник: Могли би ви сами прочитати оно, што се односи на његов предстанак суду.

Бр. Бошковић чита одломак из првог писма од 5. априла 1808. г.: „Ја се надам, ако Бог да те моћем добити један услован допуст, да ћу доћи тамо, да се одазовем судском позиву, те тиме да покажем колико ме је страх од тог суда, као и то, да вам се представим као најновији „анархиста“...“

Одломак писма од 9. маја 1908. год.: „Можда ћеш се и ти и сви остали зачудити што не дођох на суђење. Можеш бити и ти и сви потпуно увјерени, да се нијесам препао, јер се немам чега бојати, и због тог не дошао, већ ми је био једини узрок то: ношто су ми тамошњи на правди Бога одузели леб и будућност тамо, то не шћех за ђеф тих истих да изгубим то исто овде и њима да повољим, а себе да понизим. За мене је све једно какву ће пресуду донијети Суд, као и што ће ко рећи, јер се осјећам потпуно прав, те ми је тим мирна савјест.“

Ово је, господе, колико би се имало односити на његов непредстанак суду.

Председник: Јесу ли то његова својеручна писма?

Бран. М. Бошковић: Јесу.

Председник: Упућена једном сроднику г. Вука Вулетича?

Бр. М. Бошковић: Јест.

Рајковић се је, господе, дотакао П. Врбице у толико, да му је приликом једнога састанка онамошњих емиграната и студената црногорских у Биограду, кад се је имало претресати о извођењу завјерничког плана, рекао: „Ја сам те и одавна звао барјактаром, па ето ћеш сад у истини постати правим барјактаром“. Нећу рећи, да се Врбица није и тако изразио, али хоћу да кажем, а надам се, да ће ми то посвједочити сва господа, која познају Врбицу, да је био шалљивична, да је често правило вицева. С тога не могу узети, да је тим хтио потврдити своју солидарност гледе извађања завјерничког плана у Црној Гори. Држим, да се није солидарисао колико Врбица, толико ни Љ. Павић с тим пакленим планом, како то Рајковић навађа, што би се Љ. Павић, па и Врбица несумњиво приказали као такви Васу Ђулафићу, једно, као свом да речем, политичком једномишљенику, а друго и као човјеку, којег су још и из ранијег доба познавали. Резиме је дакле свега, да су Симо Шобајић и Љубомир Павић, ако су уопште и изrekli оне ријечи, изrekli их само у стању огорчења тако, да се искључиво за тај израз не би имали подрђи оној казни, која се тужбом веома одлучно тражи.

Даље пак хоћу да бацам један поглед на кривцу или на пријеступ узимања учешћа у том завјерничком плану мојих првих трију клијената. Према исказу оптуженог Ст. Рајковића, којег ја по спољашњем изгледу, узимам као модерног зликовца, излазило би, да су Симо Шобајић, Љубо Павић и Перо Врбица имали кренути из Биограда оних истих дана, кад се од туда креће Војводић, те се састаје у Котору с Даковићем, Ђоновићем, Р. Поповићем и осталима, а послије стиже и Петар Новаковић. А мислим, дакле, господе, да нема стварнијих доказа, да су се ова три моја клијента удаљавала икуда из Биограда тих дана, те с тога отпада и свака тврдња, да су они у опште узимали икаквог учешћа у том завјерничком комплоту.

Оно пак, што В. Ђулафић истиче, да је П. Новаковић причао њему и осталима, у хотелу „Париз“, да ће Симо Шобајић и Љубо Павић изаћи преко Пљеваља и изнијети бомбе за Херцеговину, утврђено је приликом тога јавног претреса у толико, да они нијесу били ни присутни томе, ни предлогу, ни причању П. Новаковића. Даље пак, господе, утврђено је, колико из исказа Војводића, толико из тврђења самог Ђулафића, да се ни Шобајић, ни Павић нијесу истинади као ма какви учесници тога завјерничког комплота, нити их је као такве Ђулафић, којег су сви врло добро познавали, игдје истакао. Те је, дакле, по мом схваћању овим и доказано у довољној мјери, да се ова тројица нијесу солидарисали у циљу или намјери ма каквог предузећа, за извршење завјерничког претврата у Црној Гори. Претпоставите, господе, за часак и то, зар један П. Новаковић није могао из своје акције, у сврси што бољег извађања своје акције, причати једном простаку, В. Ђулафићу, како ће не само Симо Шобајић и Љубо Павић, већ и још ко — па буди ко то био — с бомбама поћи ради упада у Црну Гору, а ови у суштини и не бити томе ни свјетни, ни увјетни, те и овдје пристанак на примање оне улоге С. Шобајића и Љ. Павића за ношиво бомба преко Пљеваља за Херцеговину није ним чим утврђен, ма да Ђулафић њихово одсутност на тој опет јавној сједници у хо-

телу „Паризу“ и сав утврђује, те би и та околност имала апсолутно отпасти.

Овим, господе, држим, да сам из основа са непоречним разлозима бар по до сада мене познатом процесном материјалу и доказаним чињеницама из основа паралисао тужбене наводе, који терете моје клијенте: Сима Шобајића, Љуба Павића и Петра Врбицу, с додатком, да и ако по нормама правне теорије и један јачи основ подозрења, само ако је подкријепљен са још другим у тијесној вези скопчаним околностима, може судом и за обична злочина дјела бити узет као довољан доказ, то опет у конкретном случају држим, да се свједочење самог С. Рајковића не може узети као такав доказ; тим прије не, што се његово тврђење као год ни тврђење Ђулафића, гледе мојих клијената, има узети не како друкчије, већ као доказ сумњивих свједока — будући још као јачим основама тужбе овдје оптужених.

Буде ли пак тај сл. суд стекао и сталног увјерења о кривци напријед споменуто моја три клијента, онда би им се свакако имале при одмјерењу казне узети у олакшавност одредба чл. 59., тачка 1. до и са 4. Кривичног Законика, а казна одмјерити по § 61. истог Законика, који предвиђа двогодишњу тамницу.

Славни суде,

Што се тиче моје одбране, која би нишла у прилог мом четвртном клијенту Лазару Божовићу, немам што друго рећи, осим толико нагласити, да је он већ од назад скорих 16 година ван своје домовине — Црне Горе — настањен у краљевини Србији са несумњиво дефинитивном одлуком, да себи на њеној територији креира стални настан. Несумњиво је, да се тамо у служби налази већ скорих 16 година, као активни чиновник краљ. Србије, дакле, да је, ако не иначе, а оно натурализацијом стекао тамошње држављанство. Сматрам, дакле, за непотребно специјално упозоравати тај сл. Суд, да је сваки поступак са наше стране према њему илузоран, те шљедствено томе, и своју одбрану гледе њега излишном, а вјерујем да његов непредстанак томе сл. Суду из горњих разлога неће понући, собом никаквих по њега штетних последица, а поред тога нагласити ми је суду, да се из процеса, као-год ни из читавог материјала овога дјела, није могла, по мом тврдом убјеђењу, констатирати ма каква кривица Лаза Божовића.

Све што га је могло теретити, теретило га је то, што се до свједочења Ђорђија Настива држало, да су бомбе набављене од комита из Старе Србије, тим прије, што је сами Рајковић на јавном претресу признао, да је све што је о Божовићу у погледу његове кривичне рекао, рекао само по његовом мишљењу; а међутим и Ђулафић и Војводић, па такође и сам Рајковић изјавише, да га не знаду као ма каквог учесника у завјерничком комплоту.

У осталом господе, и њега, као-год и прво споменуто моја три клијента, препоручити ми је част, увиђавности тога сл. Суда, чијој правци покљањам најдубље и пеноколебиво повјерење.

На вама је данас, господе судије, да изиаш савиј законских наређења понајприје одржите на достојној висини углед наше домовине и њеног узвишеног Суверена, а његове срчане болове, пред оваквим страховитим призором излијечите само изричанем правичном пресудом, а мени преостаје овдје изјавити своје најдубље жаљење, што Њ. Кр. Височанство Узвишени нам Господар, данас, у данима највећег његова напора за културно усавршење драге нам домовине, а послије скоро недесетогодишње његове сјајне владавине Црном Гором, доживљује, да уместо највеће благодарности, жање, благодарећи пакленој замисли, овакве плодове.

Толико сам имао рећи у одбрану мојих клијената.

Председник: Сада је на реду, да даде одбрану својим клијентима г. Милош Марковић.

Бран. М. Марковић: Господе судије! У овоме претресу пало је доста логичних и лијепих говора, којима су моји колеге обухватили цио овај кривични процес, и да ја што понављам, видјело би се одуговлачивање и ништа друго.

Мени је пало у дио да будем бранилац по званичној дужности, одређен тим судом, оптуженима: Тодору Божовићу, студенту биоградског универзитета, Јовану Томашевићу, Јовану Кажићу, Глигорију Вукчевићу, сада ћацима у Биограду, и Јовану Лазаревићу, бив. типографу у Држ. Штампарији.

Излишно би било говорити и понављати једно те исто, само да се одуговлачава јавна расправа.

Остављам то суду на оцјену и увиђавност.

Толико имадем казати у одбрану мојих клијената. (Смијех).

Председник: Овим је завршена одбрана г. г. бранилаца.

Дајем 10 минута одмора.

Послије одмора.

Председник: Послије одбране коју су дали г. г. браниоци у име својих клијената, на реду је да г. државни тужилац изјави, да ли имаде што да примјети на дотичне одбране.

Држ. туж. Дрљевић:

Господе судије!

Сматрам за потребно осврнути се само у једном правцу на резонување господа бранилаца, наиме на резонување у правцу квалификације злочина, јер једино у том правцу сматрам оптужбу тагираном.

Теориски проблеми по мом најдубљем увјерењу, имају право тражити мјесто свога рјешавања уз детаљну анализу могућности апликације истих на релације животних односа и правну квалификацију добара, с обзиром на њихову вриједност по друштво, само на зеленим столовима државника и легислатора. Они спадају у првом реду пред форум криминалне политике. Казнени судови осврћу се на казнену теорију, само у толико, у колико извјесна казненост—правна максима није дошла до довољно јасног израза у позитивном закону. Сви обзир, који би ишли преко тога, опасни су између осталог и за то, јер би својом беспримјерном еластичношћу давали штреберима могућност изигравања једног од фундаменталних принципа модерног конституционализма, принципа судачке независности, који је дошао до несумњивог израза у §-у 142. нашега Устава.

Па ми је — искрено признајем — веома непријатно, што ми извјесна господа браниоци дадоше повода, да у овом моменту иступим са чврстог територија позитивног закона на ровито земљиште казнене теорије.

Бранилац г. Бакић, бацивши се у теоријска резонувања, усудио се ни мање ни више, него изићи пред тај суд са дефиницијом препаративног чина, а одмах за тим са дефиницијом покушаја, повлачећи демаркациону линију између та два појма тоном, који одaje сигурност, којом криминалистичке у најбољим својим представницима врло ријетко располажу, скоро никада, а најмање, кад говоре о питању, о ком је изволио говорити г. Бакић.

Несумњиво је, да између првог акта, као почетка извађања злочиничеве намјере, па до посљедњег чина, којим се закључује злочински рад, постоји читав низ међу-аката. И несумњиво је, да између свих тих аката постоји извјесни континуитет.

Па ипак, обзир криминално-политички не сматрају за потребно подвести под казнену стазу радњу, која обиљежава сондирање терена за дефинитивно наведење деликтуозне одлуке. Тајемброн злочиничеве дјелатности по позитивним законима је по правилу некажњив, не ради тога, што би некажњивост била постулат принципа, него из обзира криминално-политичких, јер је врло тешко доказати у таквим случајевима егзистенцију деликтуозне одлуке. Али сви покушаји теорије у правцу постављања границе између некажњивих припремних радња и кажњивог покушаја, остали су до данас безуспјешни.

Постоји више теорија. Узгред буди споменуто теорија каузалитета, коју заступају Митермајер и Керст; теорија објективисања злочина, чији је заступник Захарија; Барова теорија континуитета ит.д.

И тај проблем, пред чијим ријешењем немоћно стоје највећи умови на пољу криминалистике, нашао је за своје ријешење, момака на Џетињу у особи г. Бакића. Чујте само: „За припрему“ — вели г. Бакић — „потребан је долазак на лице мјеста“. Дакле, по мишљењу г. Бакића за почетак кажњивог покушаја, перспективе за почињење злочина, није потребан долазак на лице мјеста.

Даље вели г. Бакић, да „припрема нема опасности, а покушај има, само не као што се надао злочинац“.

Интересатно је било дознати, из чега закључује г. Бакић оно, што још ниједан правник на кугли земаљској није закључио, наиме да код припреме нема опасности, а код покушаја да има? Валда отуда, што код припреме није наступио намјераност успјех?! Па успјех није наступио ни код покушаја и то из истог разлога, из кога није наступио ни код припреме, тј. за то, јер није постојало каузалитета између злочиничеве радње и намјераног успјеха, дакле, јер није могао наступити.

Или можда мисли, да се деликтуозна одлука није манифестовала код припреме? О, те још како! — Само не у овим димензијама, у којим код покушаја.

Дакле морам констатовати, да је мишљење г. Бакића и свих оних који су се њему придружили с теоријске стране скроз некоректно. (Бранилац Бакић: скроз правилно).

Послије ове мале екскурзије у теорију, прелазим на наш позитивни закон, али прије тога морам учинити једну малу напомену. Позитивни закони код конструкције злочиначких појмова врло често одступају и од теорије и од вулгарног схваћања. У случајевима, гдје се ради о интересима државе, у којима кулминира

њена осјетљивост, повлачи држава казнену санкцију далеко натраг, прогласи-
јући и сам препаратори чин довршеним
злочиним. То бива, између осталог, на-
рочито код злочина велеиздаје. По-
ступак законодаваца у овом случају ма-
ње више је у свима државама идентичан,
на тако је урадио и законодавац наше
домовине.

Ал. I. §-а 87. нашег Кривичног Закона
гласи: „За предузеће које иде на то: да
Владалац или Престолонашљедник буде
убијен, затворен или да се непријатељу у
руке преда, или за владу неспособним
чини, или да се ма на који начин из
земље уклони, — кривац да се казни као
издајник смрћу.“

Ријечима: „Предузеће које иде на то“,
несумњиво је јасно речено, да се већ и
сам препаратори чин у правцу пости-
гнућа деликтуозног успеха сматра довр-
шеним злочиним.

Да вас потпуно увјерим, да се овдје у
истини ради о ознаци препараториног чина,
дозволите да узмем у помоћ аустријски
Каз. Законик, за који је опшеним признато,
да код велеиздаје и најудаљенију при-
премну радњу прогласи довршеним
злочиним. § 58. аустријског Казњеног
Законика гласи: „кривац је злочина веле-
издаје, који се чега подхвати:“

а.) Чим би се имала особа ћесарева у
тијелу, здрављу или слободи повриједи-
ти“ и т. д.

Држим, господе, да је излишно нагла-
шавати, да је појам означен ријечима наше-
шега Крив. Законика: „предузеће које
иде на то“, и ријечима аустријског Крив.
Законика: „који се чега подхвати“ пот-
пуно идентичан, тј. да је и једна и друга
формула ознака препараториног чина.

§ 87. б. нашег Крив. Законика, који
није ништа друго него допуна и тумач
§-а 87., мора се сматрати изразом зако-
подавчеве жеље у правцу дефиниције
препараториног чина.

Можда би се могло замјерити законо-
давцу, да у овом случају није био баш
најсрећније руке, али о каквој антино-
мији не може бити ни говора.

Ријечи §-а 87. б. „кад су предузета
дјела, којима се злочина намјера непо-
средно у извршење привести има“, не
значи ништа друго, него једну — и ако
доста несретну — дефиницију препа-
раториног чина.

Законодавац је, додуше мало на нео-
бичан начин, рекао, да он сматра препа-
раторином чином сваки злочиничев акт,
који се да замислити у непосредном кон-
тинуитету са деликтуозним успјехом и
поново га прогласи довршеним злочин-
им, премда је то, као што смо већ ви-
дјели, урадио у § 87.

У смислу напријед изложеног, молим
тај суд, да квалификацију злочина, фик-
сирану оптужбом, у цијелости прихвати
као једино коректну, одбацивши приго-
воре г. г. бранитеља у том правцу као
неумјесне. Врло ми је непријатно, што се
морам г. г. бранитељима, Бакићу и оста-
лима, који се позивају чисто са неким
апетитом на § 90. Крив. Законика, управо
смијати.

Они или не разумију § 90. или се праве
да не разумију. Законодавства, мал не без
изузетка, дијеле деликте против опстан-
ка и сигурности државе у велеиздају и
издају државе. Тако је несумњиво учи-
нио и наш законодавац, али се ја у оп-
ширнија резоновања у том правцу нећу
упуштати. Хоћу само да констатујем, да
се казнена санкција §-а 90. односи на
акцију у правцу дезорганизације држав-
ног организма, но која још није ступила
у стадиј велеиздаје, означен §-ом 87. и
87. б., али већ тај ембрио даје послуш-
вати диспозицију за развој у том правцу.

Док § 90., дакле, оједноставном апелу
на злочиначку акцију, и то јавном апе-
лу, који својим публицитетом даје држави
могућност завремене реакције, то ушљед
тога постаје мање опасним по државу,
ради тога законодавац за те случајеве
предвиђа и мању казну; ми у овом случају,
господе, ван сваке сумње имамо посла
са довршеним чином велеиздаје, како је
предвиђен у §-има 87., 87. сл. а и 87. б.

Колико су апсурдан позивања г. г. бра-
нитеља на § 90. довољно је да истакнем,
да ниједан није затражио апликацију тога
параграфа на све своје клијенте, бар на
оне, којима су и сами — макар и кроз
зубе — признали кривницу у овоме зло-
чину, усрпкос ал. I. §-а 47., који апсол-
утно не дозвољава фаворизирање чак
ни најдаљих саучесника, који дакле не
дозвољава супсумирати једнога саучес-
ника под §-е 87. и 87. б., а другог под
који други параграф.

Оволико на резоновања г. Бакића и
оних, који су се с њим сложили, те по-
ново молим тај суд, да њихова противна
резоновања одбје као неумјесна.

Што се тиче пак оне господе, која су
нашла за добро придржати себи право,
да на овом мјесту не говоре о квалифи-
кацији злочина, него можда да о том

„на другом мјесту са мном академски
дискутирају“, ја на овом мјесту конста-
тујем, да пред судом у овом правцу ни-
јесу ништа рекли, те прелазим преко њих
на дневни ред.

Још нешто. Ми нијесмо никад претен-
дирали на то, да нажа оптужба буде
правно ремек-дјело, што нам је један од
господе новинара направио комплимент.
Обзирн куртоазии захтијевају, да му се
захвалимо; али нас је изненадило, што је
дало повода то г. Бакићу, а изгледа и
г. П. Марковићу и другима, да нападну
оптужбу и то у оном њеном дијелу, који
се у осталом г. г. бранитеља ништа не
тиче.

Па шта мислите, шта нам замјерају та
господа?

Замјерају нам, што смо у уводу оптужбе
назвали оптуженике изродима, издајни-
цима и т. д.

Зар су они очекивали, да ћемо ми љу-
де, које оптужујемо ради злочина веле-
издаје, предложити у оптужби за одли-
ковање. Ако су то очекивали, ми их мо-
жемо само жалити, али с њима се сло-
жити не можемо.

Господе судије!

Велики талијански криминалиста Фер-
рекао је, да за оптужеником сједи чешиће
читаво друштво. Ове крилате ријечи есен-
ција су једне школе у криминалистици,
која се назива социјолошка, а којој на
челу стоји велики немачки криминалиста
и председник међународног криминали-
стичког удружења, берлински професор
др. Лист. И кад су почела нека г. г. бра-
нитеља, а нарочито др. Матановић и П.
Пламенац, говори о друштвеној средини,
као оцу злочинаца и друштвеним погле-
дима на живот, морал, политику ит.д. као
фактору, који мрачним странама свога
бића, удахњује у злочинаца душу покваре-
ности, неморала и антидруштвених дис-
позиција. Јест, кад почеше та господа
говорити о најинтересантнијем проблему
криминалистичких наука, о криминалној
социјологији, мал што не узвикнух: ево
среће по све Црногорце.

Хтједох то рећи и ради тога, јер сам се
надао, да ће они повући и нужне консе-
квенције; ал' сам се преварио.

Дочекао сам, да г. др. Матановић од-
врати испад свога клијента д-ра Мару-
шића; противу нашега Узвишенога Го-
сподара, не само брани којекаким об-
зирима, који у оваквим случајевима не
заслужују пажње, него се чак усуђује про-
гласити свога клијента невиним.

А г. Пламенац хоће све нас да примор-
ра, да гледамо у лежачу Андрије Радо-
вић код моста на Ријеци, неоцењиве
заслуге за Црну Гору, и ако ми сви врло
добро знамо, да је њему то лежаче те
још како плаћено, премда се мост, бар
како зли језици говоре, срушио чим је
Радовић устао.

(Бранилац Пламенац: То није истина).
Председник: Немате ријеч, немојте бити
импертинентни.

Државни тужилац др. Дрљевић: Ето
тако су ме докази, господе, приморали,
да у неколико одступим од свога
обећања у првом говору, да се нећу
обазирати на празна комбиновања и не-
гашије оптуженика и њихових бранитеља,
будући да не могу пружити никаквих
стварних против-доказа противу исказа
свједока, који су послужили као стварни
супстрат оптужбе.

Држим, да ће бити довољно, да се
осврнем са неколико ријечи на одбрану
г. Пламенца, респективне, на побјање чи-
њеница констатованих у оптужби.

За карактеристику његове одбране у
опште, морам одмах у почетку нагласи-
ти, да он, након овако испрпно прове-
дене расправе, у уводу својих одбрана
наглашује, да је ово политички процес и
да комплот није био против Господара.
Па мало за тим изјављује, да му је жао
што не може говорити о политичким
приликама, и то тоном најнепомирљиви-
јег опозиционарца, премда је и он сам,
као конзул, у извјесном правцу заступ-
ник наше спољне политике у Тур-
ској, дакле, политике исте оне владе, на
чију тиранију он хоће да свали кривницу
за донашање бомба на Цетиње.

(Бранилац Пламенац: Никада, никада,
никада!)

Политички недошљедан, није могао о-
стати дошљедан ни у одбрани. Али ја ћу
пријећи преко појединости, и осврћућу
се само на пар момената његове одбра-
не. Нпр. брани Јована Ђоновића и тим
што су ђаци 1906. г. лијепо примљени на
Цетињу и то не од које-каких чинов-
ника, међу које би несумњиво спадао и
он, него од најугледнијих чиновника наше
пријестонице, па чак су обасути и висо-
ком милошћу нашег Узвишеног Госпо-
дара. А дочекани су ради тога, што смо
у њима гледали младу снагу, која ће у
оданости према Господару и домовини
припомоћи на изградивању економској и
просвјетно нејаке наше државне зграде.

Па шта је дочекао наш узвишени Су-
верен и ми сви с њим? Дочекали, смо да

су они, које је наш узвишени Господар
до јуче обасипао очинском милошћу....

(Бранилац Пламенац: Господине
председниче, немојте да вријеђа).

Председник: Молим вас прекините! Зар
ви да диригирате јавном расправом?!

Држ. туж. Дрљевић (наставља):

Дочекали смо да су они, које је
наш узвишени Господар до јуче обаси-
пао очинском милошћу и највећим по-
ложајима у земљи, како је то доказао
и бранитељ Пламенац јучерашњом апо-
теозом Андрији Радовићу, у служби не-
чијих себичних рачуна и покварене сујете,
местули тим младим бомбе у руке, да
дигну у ваздух Господара и домовину
нашу, да униште ону исту руку, која их
је прије годину дана милошћу обасула.
Али пријеђимо преко њих, па се запи-
тајмо шта даде повода онима који су
кроз деценије обасипати милошћу наше-
га узвишенога Суверена, да се ставе у
одвратну службу непријатеља нашег и
наше драге домовине? Да ли поквареност
нашега друштва, или реакција режима,
како они кажу? Не, него поквареност њих
самих.

Прерогативе, које су поједини уживали
не могу им бити олакшавајуће околности,
него само отежавајуће.

Н. пр. господе, један ђак који живи о
своме руху и круху, учини кривницу за-
једно с другим, који не само да није ни-
шта утрошио од своје куће, него је то-
лико од државе добијао, да је чак за
вријеме школовања стипендијским нов-
цем и земљу куповао, зар да му то по-
служи у злочину противу те исте држа-
ве као олакшавајућа околност, а првом
патнику досадања патња отежавајућа?!
Или можда, господе судије, да нарочито
напоменем, да код донашање пресуде не
водите рачуна о хајтарима којекаких ба-
ба, на које је апелирао г. Пламенац при-
ликом одбране свога клијента Ђурашко-
вића? Не, ја то нећу учинити, јер бих вас
с тим увриједио.

Нећу се упуштати у комбинације г. Пла-
менца, споменућу само једну или двије,
да се увјерите како су без вриједности.
Он тврди да Даковић није поручивао по
Минићу А. Радовићу, јер бајати није ни
могао, пошто је Радовић већ прије ње-
гова поласка у Котор пошао у Марти-
ниће. Смијешно је у опште оваковом
комбинацијом побјавити јасно свједочан-
ство Минићево, али ја сам ипак као др-
жавни тужилац г. Пламенцу за ту ком-
бинацију веома захвалан за то, што та
комбинација несумњиво утврђује, да је
Даковић већ прије свога поласка у Котор
утврдио с Радовићем на Цетињу вријеме
Радовићева повратка из Мартинића. Дакле,
да су Даковић и Радовић радили и кретали
се по напријед утврђеном плану. А управо
је наивно чуђење г. Пламенца, даје Даковић
у тако деликатној ствари могао слати по-
руку по једном Минићу. Човјек би сад
мислио, да је садржај те поруке до опас-
ности експлозиван, а он се састоји у
једноставној дужности: Минићевој, да каже
Радовићу, да дође у Котор или да кога
пошље. Ето такве су вам све комбина-
ције г. Пламенца, које подвргнуте мало
строгој анализи, не само да не олакша-
вају, него, као што сте видјели, отежавају
позицију његова клијента: али ја се ипак,
као што сам у првом говору навео, нећу
на њих освртати препуштајући њихову
оцјену суду. Узгред, поново напомињем,
да г. бранитељ није ни покушао разјас-
нити, откуда је Новаковић већ прије до-
ласка Радовићева у Котор, извјестио за-
вјеренике на познатој конференцији у
Београду о његовом бјегству из Црне Горе.

Господе судије!

Није толико смијешно, господе, што
господа бранитељи излазе пред тај суд
са таквим комбинацијама, јер то раде у
недостатку могућности друкчије одбране
противу стварних навода оптужбе, колико
је смијешно на основу таквих комбина-
ција прогласити све окривљенике невини-
ма, те изгледа, да су бомбе донијели
у Црну Гору нико други, него државни
тужиоци и тај суд.

Па ипак ми не можемо наћи повода у
одбранама г. бранитеља, да и у чему од-
ступимо од оптужбе, него у цијелости
остајемо код ње.

И овом приликом не могу пропустити,
а да вам не нагласим, да у овом моменту
гледа на вас не само цио српски народ,
не само културна Европа, него и будућ-
ност наше домовине, која вам код изри-
цања пресуде у првом реду мора бити
мјеродавна.

Господе! Ни за часак не заборавите
тежину одговорности, која је на вама у
овом моменту, не заборавите, да је пак-
клени план био наперен противу нај-
изразитијег представника српске зајетне
мисли, противу првога Србина послје
Цара Душана, противу нашега Узвише-
нога Господара и тиме — противу оп-
станка миле нам домовине.

И ми, као државни тужииоци, не тражи-
мо од вас ништа него праведну пресуду.

Не заборавите: *Justitia fundamentum reg-
norum.*

Председник: Данашњи се претрес пре-
кида, а наставиће се сјутра у 8 сати
прије подне.

Пред нама је број 140. „Самоу-
праве“, органа г. Пашића, у ком
је подигнута она оптужба против
нашег министра председника, коју
нам је „Корбино“ у изводу доста-
вио, а ми је одмах телеграфски
сузбили. Али сада кад смо ту оп-
тужбу у цјелини прочитали, отво-
рено кажемо, да таква оптужба
не заслужује нашег одговора.

Само ћемо примјера ради на-
вести из те оптужбе шљедећи став:
„Жалбе са Цетиња нису износиле
ниједан основани мотив, ниједан
озбиљнији разлог, него су само по-
казивале хотимичну и у напред
срачуњену тежњу, да се једнога
дана створи опште убеђење, да је
Цетињу Београд непријатељ“. —
Ми питамо г. Пашића, да ли је још
до данас одговорио на меморандум,
који му је управила Књажевска вла-
да у октобру прошле године, прије
открића комплота, који је објав-
љен у нашој Народној Скупштини
прошлог фебруара? Чиме је изашо
на сусрет онаквим нашим брат-
ским жељама? Наше жеље, не са-
мо што нијесу тамо наше очеки-
ваног одзива, него је и меморандум
остао без икаква одговора, по свој
прилици с тога, што г. Пашић није
могао нити ће моћи побити ни једну
жалбу од оних, које су у том мемо-
рандому набројене и образложене.

Осим тога орган г. Пашића,
премда је имао нарочитог свог из-
вјестиоца на јавној расправи по
анархистичком комплоту пред на-
шим судом, којој је редовно при-
суствовао и дипломатски заступник
Краљевине Србије, ипак тврди да
је „гнусна клевета бачена на Ср-
бију и њену династију у сред пре-
треса цетињског суда“, чиме је г.
Томановић хтио „да обрука Ср-
бију и њен владалачки дом“.

Свједочанство Настићево на суду
утврдило је само поријекло бомба,
а влада г. Пашића мјесто да је по-
кушала да то побије, забашурује
ствар, изврћући то свједочанство
у „гнусну клевету против дина-
стије“! Ми поново довикујемо, да
таква клевета није изречена пред на-
шим судом, а влада г. Пашића нека
клеветника тражи на свом огњишту,
то јест нека позове на одговорност
капетана Ј. Ненадовића, који је —
као што је Настић рекао — храбрио
овога на вјежбање у руковању с
бомбама покровитељством Висо-
ких личности.

Најбалоснија пак карактеристи-
ка озбиљности органа г. Пашића и
основаности његове оптужбе јест то,
што тврди, да му је мостарски „На-
род“ „показао непобитним доку-
ментима, како је скандал на Цети-
њу инсцениран“. Ми смо већ има-
ли прилике, да жигосемо овај ни-
ски фалсификат мостарског листа,
а „Самоуправа“ нека и даље на
том основу своје закључке изводи
и овакве оптужбе подиже — ми
се нећемо већ на то ни освртати,
као што се не осврћемо ни на остале
споредне тачке ове оптужбе, на коју
бисмо могли потпуно основаном
оптужбом одговорити, али се ми
као и досада ограничавамо на са-
моодбрану.

ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

Прилози за дјечију болницу. За по-
дизање дјечије болнице за усмену Кња-
жевића Стевана и Станислава привреме-
ни одбор примио је даље ове прилоге:
г. Јако Б. Вретеничић, нар. посл. кр. 20
„ кап. Иван Вретеничић „ 10
„ Падре Родолф, парох зубачки „ 10
„ Марко Б. Ивовић „ 10
„ Петар А. Ивовић „ 10
„ Марко Б. Думезић „ 10